

EGYENLŐSÉG

Szegénység és foglalkoztatás: A romák helyzete 11 uniós tagállamban

Felmérés a romákról – Középpontban az adatok

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségéről még rengeteg információ olvasható az interneten. Az FRA weboldaláról érhető el (fra.europa.eu).

A Europe Direct szolgáltatás az Európai Unióval kapcsolatos kérdéseire segít Önnek választ találni.

Ingyenesen hívható telefonszám (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*): A legtöbb hívás és a megadott információk ingyenesek (noha egyes mobiltelefon-szolgáltatókon keresztül, telefonfülkékből és hotelekből a számot csak díjfizetés ellenében lehet hívni).

Fotó: © Kalle Koponen, 2011
© OSCE/Hasan Sopa
© Kinsey

Bővebb tájékoztatást az Európai Unióról az interneten talál (<http://europa.eu>).

FRA – Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Bécs – Ausztria
Tel. +43 158030-0 – Fax +43 158030-699
Email: info@fra.europa.eu – fra.europa.eu

Luxembourg: Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2016

PDF ISBN 978-92-9491-210-7 doi:10.2811/29139 TK-01-13-754-HU-N
Paper ISBN 978-92-9491-217-6 doi:10.2811/60789 TK-01-13-754-HU-C

© Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége, 2014
A sokszorosítás a forrás megjelölésével megengedett.

Printed in Belgium

KLÓRMENTES ELJÁRÁSSAL ÚJRAHASZNOSÍTOTT PAPIRRAL NYOMTATVA (PCF)

Szegénység és foglalkoztatás: A romák helyzete 11 uniós tagállamban

Felmérés a romákról –
Középpontban az adatok

Előszó

A romák alkotják Európa legnagyobb etnikai kisebbségét, évszázadok óta szerves részét képezik az európai társadalomnak. Az alapvető jogaik nagyobb védelmére és társadalmi befogadásuk segítésére irányuló minden nemzeti, európai és nemzetközi erőfeszítés ellenére azonban sok roma a mai napig súlyos szegénységben és társadalmi kirekesztésben él, hátrányos megkülönböztetésben részesül és akadályokba ütközik alapvető jogai gyakorlásában.

A társadalmi befogadás és a szegénység elleni küzdelem előmozdításának egyik alapvető feltétele a foglalkoztatáshoz való egyenlő és teljes körű hozzáférés. Amellett, hogy a foglalkoztatás az anyagi jólét meghatározó jövedelem forrása, a humántőke-építésben, valamint a túlélési stratégiák és a csoportok és társadalmak közötti kapcsolatok alakulásában is szerepet játszik. Ahogy a szegénység is többet jelent a pénziánynál, a foglalkoztatás sem csak a munkáról szól. Az Európa 2020 stratégiában ezért kap a szegénység és a foglalkoztatás egyaránt kitüntetett figyelmet.

Ebben a jelentésben az FRA bemutatja a romákról 2011-ben a szegénység és a foglalkoztatás témájában készített felmérésének eredményeit. A felmérésben részt vevő romák mintegy 90%-ának jövedelme nem éri el a nemzeti szegénységi küszöböt; a gyermekek megközelítőleg 40%-a olyan háztartásban él, ahol előfordul alultápláltság vagy éhezés. A megkérdezett romák több mint a fele szegregált környéken, olyan lakáskörülmények között él, amelyek messze elmaradnak a minimális lakhatási feltételektől. Az állandó előítélek és megkülönböztetés rontja a romák foglalkoztatási kilátásait. A megkérdezetteknek csupán egyharmada rendelkezett fizetett, de sok esetben bizonytalan vagy az informális gazdaság részét képező munkával.

A széles körben elterjedt hátrányos megkülönböztetés ellenére a legtöbb roma aktív munkakereső. Összehangolt erőfeszítésekre van tehát szükség a hátrányos helyzetből való kitéréshez, a munkalehetőségek bővítéséhez, valamint a szegénység és a nélkülözés mérsékléséhez. A gazdasági válság mindig a legkiszolgáltatottabb csoportokat érinti először, kockára téve ezzel az uniós keretrendszer és a nemzeti romaintegrációs stratégiák végrehajtásában elért szerény eredményeket. Jelenleg a 11 vizsgált országban a fiatal romák 58%-a nem foglalkoztatott és oktatásban, képzésben sem részesül, szemben az Európai Unió 13%-os átlagával. Noha úgy tűnik, némileg csökken a fiatal romák és nem romák foglalkoztatásában tapasztalható különbség, ennek nem a romák jobb munkalehetőségei állnak a háttérben, hanem a fiatal nem romák foglalkoztatási kilátásainak rosszabbodása. A romák valódi integrációja azt jelenti, hogy a romák lehetőségei kerülnek azonos szintre a nem romákéval, nem pedig fordítva.

A romákat érintő problémák összetettek, ezért integrált megközelítést kívánnak meg – az alacsony végzettséget, a munkaerő-piaci akadályokat, a szegregációt és a rossz életkörülményeket mind összehangolt, egymást erősítő intézkedésekkel kell kezelni. Az Európai Unióra fontos szerep vár e változás végrehajtásában, a megkülönböztetés elleni jogszabályok javításával, a szakpolitikák összehangolásával, közös integrációs célok kitűzésével és a támogatások elosztásával. A roma közösség bevonásáért és a változások véghezviteléért a fő felelősség azonban a nemzeti, regionális és helyi kormányzatokat terheli.

Ahhoz, hogy a romák életében kézzelfogható javulás következzen be és gyermekeiknek egyenlő esélyei legyenek, politikai akarat szükséges – bátorság és eltökéltség a cselekvéshez. A politikai akarat önmagában azonban még nem elég. Tudni kell azt is, hogy mi az, ami működik és mi az, ami nem, továbbá olyan megbízható nyomon követési eszközökre is szükség van, amelyekkel megragadhatók az elért eredmények és az azokat meghatározó tényezők. Ellenkező esetben veszendőbe mehetnek a munkalehetőségek javítására és a munkaerő-piaci hátrányos megkülönböztetés csökkentésére fordított források.

Az FRA úgy járul hozzá a romák társadalmi befogadásának folyamatához, hogy annak minden aspektusára vonatkozóan adatokkal szolgál. Az adatgyűjtéssel, a fejlődési mutatók kialakításának segítségével és az új módszereknek a helyi roma közösségek bevonásával való tesztelésével az FRA célzottabbá és inkluzívabbá teszi a romák integrációjára irányuló erőfeszítéseket. Ez a publikáció az egyik ilyen eleme ennek az átfogó törekvésnek.

Morten Kjaerum
Igazgató

Tagállamok és rövidítések

Rövidítés	Tagállam
BG	Bulgária
CZ	Cseh Köztársaság
EL	Görögország
ES	Spanyolország
FR	Franciaország
HU	Magyarország
IT	Olaszország
PL	Lengyelország
PT	Portugália
RO	Románia
SK	Szlovákia

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	3
BEVEZETÉS	7
FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSOK ÉS AZ FRA VÉLEMÉNYEI	11
1 MUNKAERŐ-PIACI RÉSZVÉTELI MINTÁK	15
1.1. Fizetett munka	16
1.2. A fiatalok munkaerő-piaci részvétele	20
1.3. Nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő fiatalok	20
1.4. A fizetett munka foglalkoztatási mintái	22
1.5. Munkanélküliség	23
1.6. A nők munkaerő-piaci részvétele	25
2 A MUNKAERŐ-PIACI INTEGRÁCIÓ STRUKTURÁLIS AKADÁLYAI	29
2.1. Térbeli szegregáció	29
2.2. Hátrányos megkülönböztetés	30
3 A SZOCIÁLIS BIZTONSÁG KÉRDÉSEI A FOGLALKOZTATÁSBAN	33
3.1. Egészségbiztosítás	33
3.2. Nyugdíjjogosultság	34
4 AZ EURÓPA 2020 STRATÉGIA SZEGÉNYSÉGRE ÉS TÁRSADALMI KIREKESZTÉSRE VONATKOZÓ CÉLJAI	37
4.1. Szegénységi küszöb	39
4.2. Dolgozó szegények	40
4.3. Alacsony munkaintenzitású háztartások az FRA romákról készített kísérleti felmérésében	42
4.4. Marginalizált és rendkívül szegényes életkörülmények	44
KÖVETKEZTETÉSEK	47
MELLÉKLET: A FELMÉRÉSRŐL DIÓHÉJBAN	49
BIBLIOGRÁFIA	51

Bevezetés

A romák az Európai Unió (EU) legnagyobb etnikai kisebbsége és egyben az egyik leginkább nélkülöző csoport, akik társadalmi kirekesztéssel, hátrányos megkülönböztetéssel, a foglalkoztatás, oktatás, lakhatás és egészségügy terén pedig egyenlőtlen hozzáféréssel szembesülnek. A társadalmi befogadás és a szegénység elleni küzdelem előmozdításának egyik alapvető feltétele a foglalkoztatáshoz való egyenlő és teljes körű hozzáférés. A romák munkaerő-piaci és anyagi helyzetének ebben a jelentésben bemutatott elemzése az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének (FRA) romákról készített kísérleti felmérésén alapul. Célja, hogy segítse a helyzet jobb megértését és megkönnyítse a célzottabb uniós és nemzeti politikák kidolgozását.

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) értelmében az Európai Uniónak kötelessége fellépnie a társadalmi kirekesztéssel és a hátrányos megkülönböztetéssel szemben (az EUMSZ 3. cikke) és az Európai Unió Alapjogi Chartájában meghatározott szociális jogokkal együtt meg kell erősítenie a Közösség és az Európa Tanács által elfogadott Szociális Chartát.¹ A romák száma Európában becslések szerint 10–12 millióra tehető, közülük sokan szembesülnek előítéletekkel, intoleranciával, megkülönböztetéssel és társadalmi kirekesztéssel a mindennapokban. A társadalom peremére szorultak és nagyon rossz társadalmi-gazdasági körülmények között élnek. Ez összeegyeztethetetlen azokkal az értékekkel, amelyek az Európai Unió alapszik, aláássa a társadalmi kohéziót, gátolja a versenyképességet és az egész társadalom számára költségeket jelent. Az Európai Unió stratégiát fogadott el a problémák kezelésére, amely az alapvető jogok maradéktalan tisztelgetését is biztosítja. Az Európa 2020 stratégia, amelynek az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés a célja és külön, bár nem kizárólagos figyelmet szentel a romáknak, kiemeli ezt a tényt. Az Európa 2020 stratégia a nemzeti romaintegrációs stratégiák 2020-ig tartó európai uniós keretrendszerének kidolgozásához is iránymutatásul szolgált, e stratégiákat pedig úgy alakították ki, hogy azok támogassák az Európa 2020 stratégia végrehajtását.²

2013. december 9-én az Európai Unió Tanácsa ajánlást fogadott el, hogy útmutatást nyújtson a tagállamoknak a romák integrációját célzó intézkedéseik hatékonyságának javításához. Az ajánlás középpontjában a nemzeti romaintegrációs stratégiák vagy az olyan

integrált szakpolitikai intézkedések végrehajtásának erősítése áll, amelyek a társadalmi befogadásra irányuló szélesebb körű politikák részeként hivatottak javítani a romák helyzetén és megszüntetni a romák és az általános népesség közötti különbségeket. Az ajánlás kifejezetten azt javasolja, hogy a tagállamok hozzanak hatékony intézkedéseket annak biztosítása érdekében, hogy a romák egyenlő bánásmódban részesüljenek a munkaerőpiachoz és a munkalehetőségekhez való hozzáféréssel. Javasolja továbbá, hogy a humántőkébe való befektetéssel és a társadalmi kohéziós politikák segítségével léptessenek életbe intézkedéseket a hátrányos helyzetűeket, többek között a romákat sújtó szegénység és társadalmi kirekesztés felszámolására. Javasolt, hogy roma népességük méretét, valamint szociális és gazdasági helyzetét figyelembe véve a tagállamok vegyék fontolóra, hogy a romák integrációját hangsúlyos kérdéssé teszik nemzeti reformprogramjaikban vagy az Európa 2020 stratégia keretében készült nemzeti szociális jelentéseikben.³

A romák integrációjára irányuló törekvések ugyan a romákat célozzák meg, de minden Európai Unióban élő polgárt érintenek, mivel a romák munkalehetőségeinek javítása segíti az Európa 2020 növekedési stratégia megvalósítását, amely mindenki javát szolgálja, ideértve más, a társadalom peremére szorult csoportokat is. Az Európa 2020 stratégia öt ambíciózus célt tűzött ki a foglalkoztatás, az innováció, az oktatás, a szegénység csökkentése és az éghajlat-/energiapolitika területén. Kettő ezek közül – a foglalkoztatás és a szegénység visszaszorítása – közvetlenül kapcsolódik ehhez a jelentéshez. A stratégia a munkaképes korúak (20–64) körében 75%-os foglalkoztatottsági arányt céloz meg; a szegénység esetében a cél az, hogy legalább 20 millió ember kikerüljön a szegénység és a társadalmi kirekesztés fenyegetése alól.⁴ Ez a két cél összefügg egymással, de a magasabb jövedelem önmagában kevés a szegénység visszaszorításához. A társadalmi befogadás egyik fő eszközeként elsősorban a foglalkoztatás az, amely javíthat az életfeltételeken, és lehetővé teszi az emberek számára, hogy sikeresen kezeljék a szegénységgel járó problémákat. A romák

¹ Európai Unió, Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról, 2007; Európa Tanács, (felülvizsgált) Európai Szociális Charta, 1996.

² Európai Bizottság (2010).

³ Az Európai Unió Tanácsa (2013).

⁴ A másik három cél a kutatáshoz és fejlesztéshez, az éghajlatváltozáshoz és az oktatáshoz kapcsolódik. Kutatásra és fejlesztésre az EU GDP-jének 3%-át kell fordítani. Az éghajlatváltozás és az energiaellátás fenntarthatósága területén a cél az, hogy az üvegházhatású gázok kibocsátása 1990-hez képest 20%-kal csökkenjen, az energia 20%-a megújuló forrásokból származzon, és hogy 20%-kal nőjön az energiahatékonyság. Az oktatás területén a korai iskolaelhagyást 10% alá kell szorítani, míg a 30–40 éves korosztályban legalább 40%-ot kell elérnie a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának. Lásd: Európai Bizottság, *Az Európa 2020 stratégiáról dióhéjban*.

foglalkoztatásának javítása emellett a társadalmi kohéziót is segíti, mivel növeli a sokszínűséget és támogatja a demokratikus stabilitást, amely előfeltétele az emberi jogok hathatós védelmének.⁵

Az állandó gazdasági és társadalmi marginalizáció felszámolásához és az alapvető jogok teljes körű tiszteletben tartásához az uniós keretrendszer minimumkövetelményeket határoz meg, amelyeknek négy területen kell teljesülniük: hozzáférés az oktatáshoz, a foglalkoztatáshoz, az egészségügyhöz és a lakhatáshoz. E minimumkövetelmények segítik a tagállamokat az Európa 2020 stratégia átfogó céljainak elérésében. A minimumkövetelmények teljesülésének ellenőrzését közös, összehasonlítható és megbízható mutatók alapján kell végezni, és arról évente be kell számolni.⁶ Erre válaszul az Európai Bizottság, elismerve a pénzügyi válság hatásait és azt, hogy törékennyé vált a társadalmi stabilitás, makrogazdasági felügyeleti mechanizmusát kiegészítette egy a foglalkoztatásra, az egyenlőtlenségekre és a társadalmi kirekesztésre vonatkozó mutatókat tartalmazó eredménytáblával.⁷

Kísérleti felmérés a romákról

2011-ben az FRA az Európai Bizottsággal, az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programjával (UNDP) és a Világbankkal közösen kísérleti felmérést végzett a roma és a közelükben élő nem roma lakosságról. A felmérés keretében 11 tagállamban gyűjtöttek adatokat foglalkoztatási, oktatási, lakhatási és egészségügyi helyzetükről, továbbá az egyenlő bánásmódról és a jogtudatosságra vonatkozó kérdéseket tettek fel.⁸

Összesen 16 319 háztartásban végeztek felmérést Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Franciaországban, Görögországban, Lengyelországban, Magyarországon, Olaszországban, Portugáliában, Romániában, Spanyolországban és Szlovákiában. Az interjúk során minden háztartásban egy 16. életévét betöltött válaszadót kérdeztek. Az így kapott információk részben a háztartások egészére vonatkoznak, tehát az adatok az ezekben a háztartásokban élő, összesen 61 271 személy életkörülményeiről adnak tájékoztatást.⁹ Minden országban hozzávetőlegesen 1000 roma háztartást és a közeli szomszédságban élő 500 nem roma háztartást választottak ki véletlenszerű mintavétellel. A mintába csak azok a térségek kerültek, ahol köztudottan jelentős a roma népesség aránya.¹⁰

A minta a 11 tagállam mindazon régióinak helyzetéről ad képet, ahol a romák aránya átlagon felüli. Következésképp a felmérés nem tekinthető reprezentatívnak a vizsgált tagállamok roma össznépességére vagy általános népességére nézve. A felmérés az azokon a területeken fennálló életkörülményeket világítja meg, ahol a roma identitás szembetűnőbb, mint máshol. A nem roma válaszadókat ugyanazokról a területekről választották ki, ők a jövedelem, a foglalkoztatás és a lakhatás tekintetében eltérnek a roma népességtől. Mindemellett észrevehető gazdasági különbség van e két csoport és a „többségi népesség” között is, amely utóbbi itt az adott ország általános népességére utal, és tükrözi az adott ország átlag-életszínvonalát. A felmérésből az derült ki, hogy a megkérdezett romákat és nem romákat gyakran egyaránt sújtották a marginalizáció egyes elemei és a szegregált lakóhelyekre jellemző infrastruktúra-hiány.

A roma etnicitás meghatározása kizárólag a válaszadók önmeghatározása alapján történt. Ez a válaszadók részéről egyrészt egyértelmű tudatosságot feltételez, másrészt a roma kisebbséghez való tartozás érzését is magában foglalja.

Az UNDP és az Európai Bizottság 2012-ben közösen közzétett egy összefoglalót a fontosabb megállapításokról.¹¹ Ez a jelentés az Európa 2020 stratégia foglalkoztatással, szegénységgel és társadalmi kirekesztéssel kapcsolatos céljainak összefüggésében ad részletesebb elemzést a felmérésről. A foglalkoztatási helyzetet, az egyéni válaszadók, illetve a háztartások foglalkoztatási helyzetét meghatározó tényezőket, a szegénység mintáit, valamint a háztartások anyagi helyzetét és életkörülményeit helyezi a középpontba. Az elemzés ezen belül kísérletet tesz a felmérésben feltárt gazdasági különbségek és annak megértésére, hogy e különbségek hogyan kapcsolódnak az olyan tényezőkhöz, mint a szegregáció, az életkörülmények és az oktatás.

Ezeket a tényezőket fontos figyelembe venni, mivel a fizetett munka formájában történő foglalkoztatáshoz egyrészt munkalehetőségekre, másrészt megfelelően képzett munkaerőre, harmadrészt pedig olyan megfelelő feltételekre van szükség, amelyek lehetővé teszik a munkaerő számára, hogy napi szinten rendszeres munkát végezzen. E tekintetben az állami vagy magánberuházások hiányában korlátozottak a munkalehetőségek, megfelelő képzések hiányában pedig korlátozottan áll rendelkezésre a munkaadók által keresett szakképzett munkaerő. Az olyan egyéb tényezők, mint például a tömegközlekedéssel nem megközelíthető, rossz infrastruktúrájú szegregált környék, a gyermekgondozási feladatok, valamint a hátrányos megkülönböztetés és a rasszizmus, csökkentik annak az esélyét, hogy valaki munkát találjon.

⁵ Európa Tanács, Miniszteri Bizottság (2010).

⁶ Európai Bizottság (2011).

⁷ Európai Bizottság (2013a).

⁸ FRA (2012).

⁹ Egy Franciaországban élő roma migránsokból kiválasztott csoport nem képezi részét ennek az elemzésnek. Az erre a csoportra vonatkozó eredményekről itt olvashat: Cherkezova, S., Tomova, I. (2013).

¹⁰ További információ a mintavétel módjáról és a felmérés földrajzi hatályáról itt található: FRA (2013).

¹¹ FRA (2012).

Roma háztartások a szegregált területeken

A felmérés célterületeit úgy választották ki, hogy azok városi, vidéki és olyan térségeket is magukban foglaljanak, ahol nagyobb arányban laknak romák.

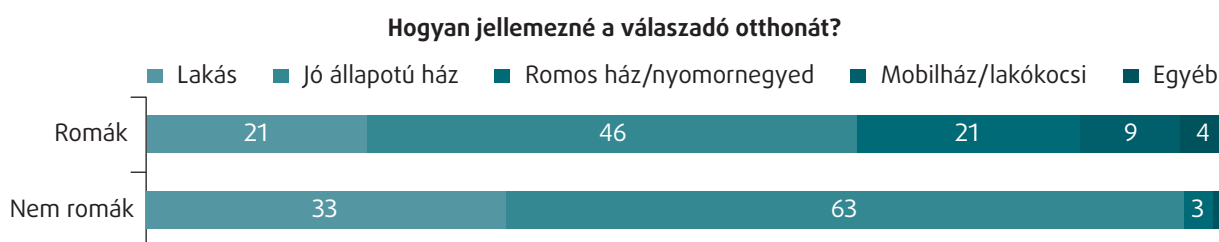
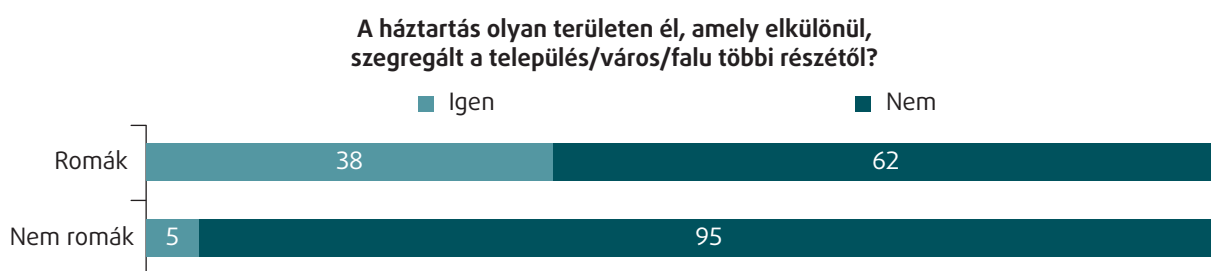
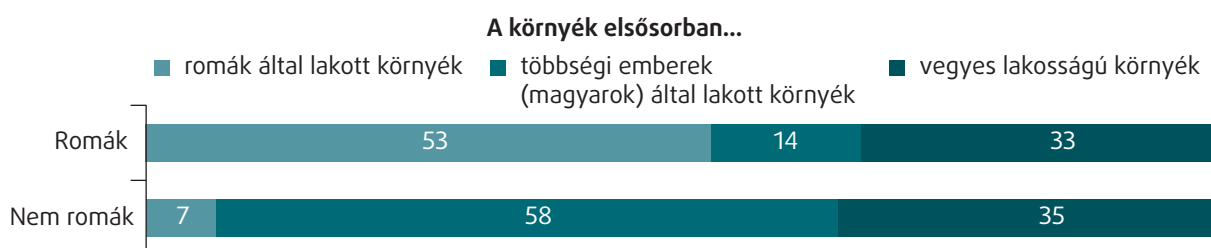
Roma háztartást akkor vettek be a felmérésbe, ha a háztartásban élők közül legalább egy személy romának vallotta magát. A „roma” kifejezés az Európa Tanács használatának megfelelően a romákat, a szintókat, a kálókat és hasonló csoportokat jelöli Európában, ideértve a vándorló életmódot folytatókat és a keleti csoportokat (dom és lom) is. Az idetartozó csoportok rendkívül változatosak, kiterjednek többek között a magukat cigánynak vallókra is.¹² „Nem roma” alatt a megkérdezett romák legközelebbi szomszédságában élőket kell érteni, akik nem tekinthetők a többségi népesség reprezentatív csoportjának.

Franciaországban a megkérdezett romák a táborhelyeken (*aire d'accueil*) élők, magukat *gens du voyage*-nak nevező személyek voltak. Olaszországban és Görögországban a roma válaszadók mintegy fele (47%), illetve harmada (30%) táborhelyeken él.

A kérdezőbiztosokat arra kérték, hogy határozzák meg a környék típusát, ahol a válaszadók élnek (1. ábra). Az eredmények azt mutatják, hogy a megkérdezett romák a közelben élő nem romákétól eltérő környéken élnek. A nem romáknak több mint a fele, a romáknak mindössze 14%-a él a többségi társadalom lakta területen, míg a romáknak több mint a fele romák lakta környéken él.

A kérdezőbiztosok megítélése szerint a megkérdezett romák átlagosan körülbelül 38%-a él szegregált környéken, szemben a nem romák 5%-ával. Ráadásul a romák 20%-a nyomornegyedekben vagy romos házakban él, 9%-uk pedig lakókocsiban vagy mobilházban lakik (Franciaországban, Görögországban és Olaszországban).

1. ábra: A válaszadó lakókörnyezete a kérdezőbiztos megítélése alapján, roma és nem roma válaszadók szerint (%)

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők

¹² Európa Tanács (2012).

Fontosabb megállapítások és az FRA véleményei

A FELMÉRÉS FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSAI A ROMÁKAT ÉRINTŐ SZEGÉNYSÉGRŐL ÉS FOGLALKOZTATÁSUKRÓL

A romák helyzete 11 uniós tagállamban – A felmérés eredményeinek áttekintése az FRA, az UNDP, a Világbank és az Európai Bizottság közös kiadványa, amely bemutatja többek között a szegénység és a foglalkoztatás tekintetében az UNDP és az FRA által a romákról készített felmérések összesített adatai alapján tett fontosabb megállapításokat:

Szegénység

- A megkérdezett romák átlagosan körülbelül 90%-a olyan háztartásban él, ahol az ekvivalens jövedelem nem éri el a nemzeti szegénységi küszöböt.
- Átlagban véve a romák körülbelül 40%-a olyan háztartásban él, ahol a felmérést megelőző hónapban legalább egyszer előfordult, hogy valakinek éhesen kellett lefeküdnie este, mert nem volt elég pénz ennivalóra.

Foglalkoztatás

- Átlagban véve a romák kevesebb mint egyharmada nyilatkozta azt, hogy fizetett munkával rendelkezik.
- Minden harmadik roma válaszadó munkanélkülinek mondta magát.
- Mások úgy nyilatkoztak, hogy háztartásbeliek, nyugdíjasok, munkaképtelenek vagy önfoglalkoztatók.

A felmérés eredményei azt mutatják, hogy a romáknak több kihívással kell szembenéznük a foglalkoztatás területén: nagyon alacsony esetükben a foglalkoztatási ráta, különösen a fiatal romák és a közelben élő nem romák körében. A képzettség hiánya együtt a lakóhelyi szegregációval és a hátrányos megkülönböztetéssel erősíti a hivatalos munkaerőpiacról való kizorulás folyamatait. Az eredményekből az is kiderül, hogy sok roma továbbra is rossz lakhatási körülmények között és mélyszegénységben él, ami különösen a nők és a gyermekek számára jelent terhet, minthogy ők aránytalanul több időt töltenek a háztartásban. Az eredmények ezenfelül fontos, országok közötti különbségekre is rámutatnak, amelyekre a romák integrációjával, foglalkoztatásával és szegénységének csökkentésével foglalkozó programok kidolgozásakor figyelemmel kell lenni.

A foglalkoztatáshoz való hozzáférés

A felmérésből kiderül, hogy a foglalkoztatási ráta minden vizsgált tagállamban különösen alacsony a romák körében. A 16. életévüket betöltött romáknak mindössze 28%-a, míg a közelben élő azonos korcsoportú nem romáknak 45%-a említette a fizetett munkát fő tevékenységként. A fizetett munkával rendelkező romák jelentős hányadának munkája bizonytalan: 23%-uk alkalmi munkát vállal, 21%-uk önfoglalkoztató és 9%-uk részmunkaidőben dolgozik.

Minden vizsgált tagállamban elmaradt az országos átlagtól a szomszédságban élő, fizetett munkával rendelkező nem romák aránya, ami azt jelzi, hogy a felmérésben vizsgált környékeken – ahol sok roma él – általában kevés a munkalehetőség és ebből adódóan összességében nagymértékű szegénység jellemzi azokat. E szerényebb körülmények ellenére a megkérdezett nem romák – a romákkal ellentétben – az általános népességgel megegyező mintákat mutatnak. Ez arra utalhat, hogy a rájuk jellemző foglalkoztatási minták különböznek, és ezért a gazdasági hanyatlást mutató területeket célzó nemzeti intézkedések nem biztos, hogy elérik a roma népességet. A romák körében a 16 és 24 év közötti fiatal romák foglalkoztatási rátája a legalacsonyabb (24%), ugyanakkor köztük és a közeli szomszédságban élő nem roma kortársaik (27%) között a legkisebb a különbség a foglalkoztatás terén.

Saját bevallás alapján a romák esetében háromszor akkora a munkanélküliség, mint a közelben élő nem romák és az általános népesség körében. Mindazonáltal a munkanélküli romák 74%-a nyilatkozta azt, hogy jelenleg munkát keres.

Az FRA véleménye

Az Európa 2020 stratégia arra törekszik, hogy 2020-ban a 20 és 64 év közötti népesség foglalkoztatási rátája 75%-ra emelkedjen. A romák esetében ahhoz, hogy ez az arány megvalósuljon, a nemzeti foglalkoztatási stratégiákban figyelembe kell venni a roma emberek konkrét helyzetét, és fokozni kell a helyi jövedelemteremtő törekvések támogatására irányuló erőfeszítéseket. Egyes tagállamokban ez a foglalkoztatás és az önfoglalkoztatás különböző formáinak támogatását is jelentheti, például a kereskedelmi tevékenységeket. A hatóságoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a romákat célzó szakképzési programok a munkaerő-piaci igények mellett tekintettel legyenek a romák különleges helyzetére is.

Az állami foglalkoztatási programok átmeneti megoldást nyújthatnak a munkanélküliség kezelésére, de az azokban rejlő átképzési és továbbképzési lehetőséget is ki kell aknázni. Az infrastruktúrára és a közszolgáltatásokra – például a gyermekgondozásra és az egészségügyre – fordított helyi beruházások a helyi foglalkoztatás ösztönzésére is felhasználhatók oly módon, hogy az készségfejlesztés és munka-biztosítása révén a romák javát is szolgálja.

Az Európai Bizottságnak a nők és férfiak közötti egyenlőségre vonatkozó stratégiája az egyenlő mértékű gazdasági függetlenség előtérbe helyezésével öt kiemelt területet határoz meg. Erre tekintettel ha a foglalkoztatási és jövedelemteremtési stratégiák külön figyelmet szentelnek a roma nőknek, ezzel segíthetik e cél megvalósulását.

A szociális biztonság kérdései a foglalkoztatásban

A foglalkoztatás minőségének értékelését megfelelően helyettesítheti annak vizsgálata, hogy szerez-e jogosultságot az adott személy egészség- és társadalombiztosításra, ideértve a nyugellátást is. A felmérés eredményei arról tanúskodnak, hogy a romák egy tekintélyes hányada bizonytalan vagy nem bejelentett munkaviszonnyal rendelkezik, és nem szerez jogosultságot egészség- és társadalombiztosításra, többek között nyugellátásra sem. Átlagosan a fizetett munkával rendelkező romák 19%-a nyilatkozta azt, hogy nem rendelkezik egészségbiztosítással. Ami a nyugdíjat illeti, a felmérés eredményeiből kiderül, hogy minden harmadik 45. életévét betöltött roma válaszadó nem számít nyugdíjra, illetve ha már nyugdíjas, nem kap nyugdíjat. Összehasonlításképp ezekben az országokban a szomszédságban élő nem roma népességnek csupán 5–11%-a mondta azt, hogy

nem rendelkezik nyugdíjjal vagy nem gondolja, hogy nyugdíjba vonulása után nyugdíjat fog kapni.

Az FRA véleménye

Az EU tagállamainak meg kell vizsgálniuk, milyen módon juttathatnák a bizonytalan vagy nem bejelentett munkaviszonnyal rendelkező romákat egészségbiztosításhoz, és hogyan hívhatnák fel jobban a járulékot fizetni nem tudók figyelmét az ingyenes egészségbiztosítás lehetőségére, minthogy az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés alapvető jognak minősül. A tagállamoknak ezen túlmenően biztosítaniuk kell, hogy a munkaadók teljesítsék az egészségbiztosítási hozzájárulás fizetésére vonatkozó kötelezettségeiket, többek között rugalmas szerződéses munkaviszony és ideiglenes foglalkoztatás esetén.

Az uniós tagállamoknak meg kell vizsgálniuk a romák nyugdíjjogosultságának, illetve annak kérdéseit, hogy miért nincsenek tisztában ezzel a lehetőséggel. A nyugellátás nélkülözhetetlen az idősebb emberek számára az önálló élethez, és sokszor jelentős mértékben hozzájárul a nélkülözésben élő háztartások jólétéhez és anyagi túléléséhez.

Szegénység és marginalizált életkörülmények

Ha nem sikerül munkát találni, az a nélkülözés kockázatát vonja maga után. Portugáliában, Romániában és Szlovákiában szinte minden megkérdezett roma háztartásban a nemzeti szegénységi küszöb alatt volt a háztartás rendelkezésre álló jövedelme.

A „foglalkoztatottság” azonban nem jelenti azt, hogy nem áll fenn a szegénység kockázata; ez a munka típusától és annak javadalmazásától is függ. Úgy tűnik, a fizetett munka szinte semmilyen hatással nincs a megkérdezett roma háztartások relatív anyagi helyzetére.

Aszegénység a háztartás tagjait nem egyenlő mértékben sújtja. A roma gyermekek a legveszélyeztetettebbek, akik halmozottan hátrányos helyzetben vannak: a nemzeti szegénységi küszöb alatti jövedelemmel rendelkező háztartásokban élő romák 42%-a gyermek és 18 év alatti fiatal felnőtt. A négy vagy több gyermeket nevelő roma háztartások szegénységi aránya közel 100%. A két vagy több gyermeket nevelő háztartásokban a nők foglalkoztatása nem elegendő a relatív szegénységi küszöb megugrásához. Markáns különbség csak az egygyermekes vagy gyermektelen háztartásokban mutatkozik, ha legalább egy nőnek van munkája.

A felmérés szerint az éhező gyermekek aránya legalább háromszor akkora a romák esetében, mint a nem romák körében. Átlagban véve a roma gyermekek körülbelül 41%-a olyan háztartásban él, ahol a felmérést megelőző hónapban legalább egyszer előfordult, hogy valakinek éhesen kellett lefeküdnie este, mert nem volt elég pénz ennivalóra.

Az FRA véleménye

Az EU tagállamainak biztosítaniuk kell, hogy a romák és más, a társadalom peremére szorult csoportok megfelelő szociális és lakhatási támogatásban részesüljenek a szélsőséges nélkülözés – ezen belül a nem megfelelő élelmiszerek vagy az élelemhiány – jelenségének kezelése érdekében.

A tagállamoknak a nemzetközi jog szerinti kötelességük gondoskodni arról, hogy a mélyszegénységgel küzdő háztartásokban élő gyermekek, többek között a romák, ne alultápláltan nőjenek fel, ami hosszasan tartó testi és lelki károkat okozhat. A gyermek jogairól szóló egyezmény (27. cikk) és az Európai Unió Alapjogi Chartája (24. cikk) garantálja minden gyermeknek a jogot olyan életszínvonalhoz, amely lehetővé teszi kellő testi, szellemi, lelki, erkölcsi és társadalmi fejlődését.

Az Európai Bizottságnak és a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy az uniós forrásokat a többéves pénzügyi keret részeként eredményesen és hatékonyan használják fel a leginkább rászoruló élelmiszerekkel való ellátására és támogatására, hogy a romáknak, és különösen a gyermekeknek, ne kelljen éhezniük. A források ily módon történő felhasználása megfelel a 2013. évi szociális beruházási csomag mellékleteként közzétett, a gyermekszegénységre vonatkozó ajánlásnak, amely azt javasolja, hogy a tagállamok a gyermekek jólétének elősegítése érdekében állítsanak össze és hajtsanak végre a gyermekszegénység és a társadalmi kirekesztés felszámolására szolgáló politikákat.

Nem biztos, hogy a fizetett munka elégséges a roma családok mélyszegénységének felszámolásához. A tagállamoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a bérek és a szociális juttatások elegendő jövedelmet biztosítsanak a családoknak a mélyszegénység elkerüléséhez.

A munkaerő-piaci integráció strukturális akadályai

Az előítélet és az etnikai alapú hátrányos megkülönböztetés kulcsfontosságú szerepet játszik a munkaerő-piaci integráció hátráltatásában. Sok roma állítja azt, hogy álláskereséskor egyenlőtlen elbánásban részesült az elmúlt öt évben. Spanyolországban,

Romániában és Portugáliában 38–40% nyilatkozott úgy, hogy tapasztalt ilyen hátrányos megkülönböztetést. Olaszországban, Görögországban és Csehországban ez az arány 66% és 74% között mozog. Sokan számoltak be arról is, hogy ilyen bánásmódot tapasztaltak a munkahelyen, például Csehországban (41%) és Görögországban (33%).

A szegregáció és a rossz lakhatási körülmények döntően befolyásolják a kirekesztés ördögi körét. Hatással vannak az emberek motiváltságára és azt is meghatározzák, hogy milyen túlélési stratégiákat választanak. A kérdezőbiztosok értékelése alapján a megkérdezett romáknak megközelítőleg 38%-a szegregált környéken él, míg a közelükben élő nem romáknál ez az arány csak 5%; a romák mintegy 20%-a nyomornegyedben vagy romos házban lakik. A megkérdezettek közül a romák 42%-a és a nem romák 12%-a nyilatkozta azt, hogy nem jut elektromos áramhoz, folyóvízhez és nem megoldott a szennyvízelvezetés.

A munkalehetőségek hiánya összefügg a lakóhelyi szegregációval. A romák szomszédságában élő nem romák foglalkoztatási rátája alacsonyabb (31%), mint a többségi népesség lakta környéken élő nem romáké (41%).

Az FRA véleménye

Az EU tagállamainak és az Európai Bizottságnak kötelessége gondoskodni arról, hogy a foglalkoztatás, a munkavégzés és a képzés során alkalmazott egyenlő bánásmódról szóló jogszabályokat hatékonyan végrehajtsák és nyomon kövessék. Az esélyegyenlőségi szerveknek biztosítaniuk kell, hogy az emberek, kiváltképp a hátrányos megkülönböztetésnek leginkább kitett csoportok, például a romák, tisztában legyenek a vonatkozó jogi rendelkezésekkel, és azokat eredményesen tudják alkalmazni.

A tagállamok vegyék fontolóra annak lehetőségét, hogy lépéseket tesznek a lakhatáshoz való jog (az Európai Szociális Charta 31. cikke) tiszteletben tartásának biztosítása érdekében, hogy az ehhez szükséges forrásokkal nem rendelkezők számára megfelelő lakhatást tegyenek elérhetővé a hajléktalanság megelőzése és visszaszorítása céljából. Az Európai Regionális Fejlesztési Alapról (1080/2006/EK) és az Európai Szociális Alapról (1081/2006/EK) szóló tanácsi rendelettel összhangban a tagállamoknak az EU strukturális alapjait a hátrányos helyzetű térségek közműfejlesztésére, valamint a foglalkoztatáshoz és a közszolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés javítására kell fordítaniuk. A helyi integrációs stratégiáknak az etnikai származáson alapuló térbeli és lakóhelyi szegregáció visszaszorítására kell törekedniük.

A tagállamoknak fontolóra kell venniük az adatok szisztematikus gyűjtésének lehetőségét, hogy nyomon kövessék a romaintegrációs politikák végrehajtását a közcélú infrastruktúra, valamint a térbeli és lakóhelyi szegregáció területén.

Az infrastruktúra-fejlesztés hathatós eszköze lehet a helyi jövedelemteremtésnek. Az ilyen jellegű projekteknek kifejezetten a kiszolgáltatott közösségekből származó munkanélküliek bevonására kell irányulniuk. Még ha rövid távon magasabbak is a költségek, a többletráfordítások hosszú távon – a kisebb mértékű szegénység és társadalmi kirekesztés, valamint az erősebb társadalmi kohézió formájában – megtérülnek. A tagállamoknak ezért érdemes fontolóra venniük annak lehetőségét, hogy az ilyen nem tárgyi előnyöket érvényesítik az uniós finanszírozású helyi infrastruktúra-projektekre kiírt közbeszerzési eljárásokban.

1

Munkaerő-piaci részvételi minták

FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- A foglalkoztatási ráta minden vizsgált országban különösen alacsony a romák esetében: a 16. életévüket betöltött romáknak csak 28%-a, míg a közelben élő azonos korcsoportú nem romáknak 45%-a említette a fizetett munkát fő tevékenységként.
- A foglalkoztatásban a legnagyobb különbség Portugáliában figyelhető meg, ahol a romáknak mindössze 15%-a nyilatkozta azt, hogy rendelkezik valamilyen fizetett munkával, ezzel szemben az ugyanazon a környéken élő nem romák 43%-a említette a fizetett munkát fő tevékenységként. Hasonló a helyzet Szlovákiában és Spanyolországban, bár utóbbi esetében valamivel kisebb a foglalkoztatásban tapasztalható különbség.
- A fizetett munkával rendelkező romák jelentős hányadának munkaviszonya bizonytalan: 23%-uk alkalmi munkát vállal, 21%-uk önfoglalkoztató és 9%-uk részmunkaidőben dolgozik.
- Görögországban a jelek szerint gyakorlatilag nincs különbség a foglalkoztatásban, a fizetett munkával rendelkező romák és közelben élő nem romák esetében is igen hasonlóak az eredmények (az előbbieknél 39%, az utóbbiaknál 40% ez az arány). Görögországban a legalacsonyabb a munkaképes korú romák (20–64) körében a teljes munkaidőben dolgozók aránya (14%).
- A fizetett munkával rendelkezők közül a magyarországi, szlovákiai és csehországi romák között a legnagyobb a teljes munkaidőben dolgozók aránya (81%, 80%, illetve 79%), ami valószínűleg az előző gazdasági rendszer hagyatéka.
- A roma népességben a fiatal romáknak a legalacsonyabb a foglalkoztatási rátája (24%), azonban a megkérdezett nem romákkal (27%) összevetve közöttük a legkisebb az eltérés a foglalkoztatásban.
- Az összkép mindezek ellenére kedvezőtlen a fiatal romákra nézve, a 16 és 24 év közötti nem romák 19%-ára, míg a hasonló korú romák 58%-ára igaz, hogy nem állnak foglalkoztatásban, és oktatásban és képzésben sem részesülnek.
- Csehország, Olaszország és Szlovákia kivételével minden vizsgált országban az országos átlag alatt volt a fizetett munkával rendelkező nem romák aránya. Ez arra utal, hogy a felmérésben vizsgált térségekben, azaz ahol nagy arányban élnek romák, egyúttal a munkalehetőségek is hiányoznak, és így nagyfokú a szegénység.
- Összehasonlítva a romák körében fizetett munkával rendelkezők arányát az általános népességgel, nem mutatkozik összefüggés, ami arra utal, hogy a nemzeti munkaerő-piaci politikák nem érik el a roma népességet.
- Csehországban, Magyarországon és Szlovákiában a roma nők a férfiakéhoz hasonló vagy még annál is nagyobb arányban rendelkeznek fizetett munkával. A roma nők és férfiak közötti legnagyobb különbség a foglalkoztatás terén Görögországban és Franciaországban tapasztalható. Görögországban a megkérdezett romák mintegy egyharmada táborhelyeken él. Franciaországban ez a megkérdezettek 100%-át jelenti, ami egy hagyományosabb munkamegosztásra utalhat a vándorló életmódot folytató romáknál.

Az elmúlt 20 évben a romák munkaerő-piaci részvétele egész Európában alacsony volt. Közép- és Kelet-Európában a rendszerváltást követően drasztikusan visszaesett a romák foglalkoztatási aránya.¹³ Sokszor a romák voltak az elsők, akiket elbocsátottak az alacsony iskolai végzettséggel betölthető állásokból, és akik gyakran munka nélkül maradtak, mert nem tudtak visszatérni az olyan hagyományos foglalkozásokhoz, mint például az iparcikkek kereskedelme, előállítás és értékesítése vagy a fémmegmunkálás.¹⁴

A gazdasági válságnak súlyos kedvezőtlen hatásai voltak a jövedelemeloszlás alsó szegmenseiben elhelyezkedőkre nézve.¹⁵ Az alacsony végzettségűek, az alacsony bérezésű ágazatokban dolgozók és a bizonytalan munkaviszonnyal rendelkezők veszítették el elsőként az állásukat. A déli és egyes keleti uniós tagállamokban tovább emelkedik a munkanélküliség.¹⁶ Az UNDP közép- és délkelet-európai romákról készített felmérése azt mutatja, hogy 2004 és 2011 viszonylatában a romák foglalkoztatási rátája arányaiban jobban csökkent, mint a nem romáké. Bár a 15 és 24 év közötti romáknak jelentősen javult az iskolai végzettségi szintje, foglalkoztatási kilátásaik egyelőre nem bővültek. A szakpolitikáknak köszönhetően csökkent a romák és nem romák iskolai végzettsége közötti különbség, ezt azonban nem követték olyan foglalkoztatási programok, amelyek befolyásolhatták volna az összképet. Az UNDP felmérése arra a következtetésre jut, hogy a romák oktatásban való részvétele még nem hagy nyomot a munkaerőpiacon.¹⁷

Az FRA felméréseinek adatai arról tanúskodnak, hogy a roma közösségek aktivitási mintái gyakran eltérnek az általános népességétől és a közelben élő nem roma népességétől is. A romák és nem romák státuszának összehasonlításakor (az utóbbi esetében az országos átlagban megmutatkozó általános népességet és a közeli szomszédságban élő nem roma népességet is ideértve) a két csoport demográfiai struktúrájában tapasztalható különbségekre is tekintettel kell lenni. A megkérdezett romák jóval fiatalabbak, nagyobb háztartásokban élnek és átlagosan több gyermeket nevelnek. Az általános népességgel és a megkérdezett nem roma népességgel összehasonlítva tehát az aktív korú népesség aránya a romák között magasabb, míg a nyugdíjasoké és idősebbeké alacsonyabb. Ezek a különbségek még markánsabbá teszik a romák és a nem romák foglalkoztatásában megfigyelhető eltéréseket.

¹³ Ringold, D. (2000).

¹⁴ Liégeois, J.-P. (2007).

¹⁵ FRA (2010); Horváth, B. és mások. (2012).

¹⁶ Európai Munkakörülmények Megfigyelőközpontja (EWCO), elérhető az alábbi címen: www.eurofound.europa.eu/ewco/.

¹⁷ O'Higgins, N. (2012), 33. oldaltól.

1.1. Fizetett munka

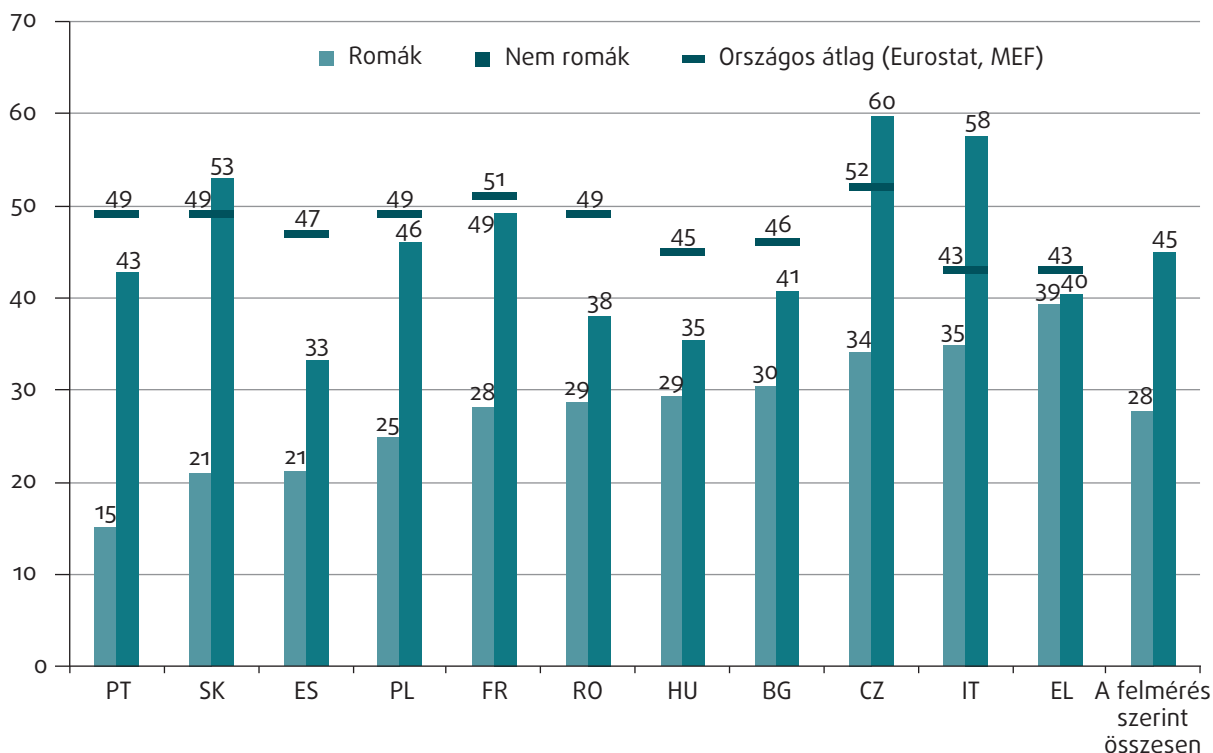
Az FRA romákról készített felméréseben a válaszadókat megkérdezték jelenlegi munkaerő-piaci státuszukról, különbséget téve a fizetett munka, a munkanélküliség, a háztartásvezetés és a nyugdíj között. A felmérés keretében a háztartásból kiválasztott válaszadót megkérték, hogy a 17 felsorolt lehetséges fő tevékenység közül választva adjon információkat a háztartás minden 16. életévét betöltött tagjáról.¹⁸ Az Európa 2020 stratégia célja, hogy a 20 és 64 év közötti népesség foglalkoztatási rátája a 2009. évi 69%-os alapértékhez képest 75%-ra emelkedjen. A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere hasonló célokat tűzött ki, többek között csökkenteni kívánja a romák és az általános népesség foglalkoztatása közötti különbséget. Az FRA felméréseinek adatain alapuló becslést foglalkoztatási különbség a válaszadók által megjelölt jelenlegi fő tevékenységen alapszik. Nem hasonlítható össze közvetlenül az Eurostat által az Európa 2020 stratégiában meghatározott célokra vonatkozóan közzétett foglalkoztatási rátákkal. Az Európa 2020 stratégiában kitűzött célok alapját a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet alábbi definíciója adja: „legalább egy órát dolgozott az elmúlt héten”. A csoportok közötti különbségek nagyságrendjének – és így a nemzeti romaintegrációs stratégiák keretrendszere előtt álló kihívások nagyságrendjének – érzékeltetésére azonban felhasználhatók. Az FRA felméréseinek eredményei jelentős különbségre mutatnak rá a romák és a közelben élő nem romák munkaerő-piaci részvételében (2. ábra).

A foglalkoztatásban a legnagyobb különbség Portugáliában figyelhető meg, ahol a romáknak csak 15%-a nyilatkozta azt, hogy rendelkezik valamilyen fizetett munkával, szemben a közelben élő nem romákkal, akiknek 43%-a említette a fizetett munkát fő tevékenységként. Hasonló a helyzet Szlovákiában és Spanyolországban, bár utóbbi esetében valamivel kisebb a foglalkoztatásban tapasztalható különbség. Ezzel szemben Görögországban a jelek szerint gyakorlatilag nincs különbség a foglalkoztatásban, a romák és nem romák esetében is igen hasonlóak az eredmények (az előbbieknél 39%, az utóbbiaknál 40%).

Míg a legtöbb országban ezek az adatok a romák hátrányos helyzetének általános mintáira utalhatnak, a helyzet országonként meglehetősen különböző, ami azzal állhat összefüggésben, hogy az egyes tagállamokban igen eltérőek a körülmények. A különbség a roma csoportok sokféleségére is visszavezethető, amelyek az egyéb szempontokon

¹⁸ Részletekért lásd: FRA (2013).

2. ábra: A válaszadó által fő tevékenységként megjelölt „fizetett munka” (beleértve a teljes munkaidős, részmunkaidős és alkalmi munkát, valamint az önfoglalkoztatást) a romákról készített felmérésben és az Eurostat munkaerő-felmérésében (MEF), uniós tagállamokként (%)

Források: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, 16. életévüket betöltött egy háztartásban élők; az Eurostat munkaerő-felmérése, 2011, éves átlag (15+ évesek)

kívül az általuk egykor űzött hagyományos foglalkozás szerint is különböznek.¹⁹

A felmérésből nyert adatok arra utalnak, hogy Bulgáriában, Csehországban, Olaszországban és Görögországban a romák foglalkoztatási rátája legalább kétszerese a Portugáliában élő romákénak. Ezek az eredmények beható országszintű elemzést tesznek szükségessé, minthogy a foglalkoztatás mintái és minősége jelentős mértékben eltér. Míg Görögországban és Olaszországban a legnagyobb a fizetett munkával rendelkezők aránya, itt a legkisebb például a teljes munkaidős foglalkoztatás aránya is, ahogy az az FRA felméréséből kiderül. Görögországban az aktív korú (20–64 éves), fizetett munkával rendelkező romáknak csak 14%-a dolgozik teljes munkaidőben, szemben a közelben élő nem romákkal, akiknél ez az arány 71%. Görögországban a legtöbb roma azt válaszolta, hogy önfoglalkoztató vagy alkalmi munkát vállal (lásd még a 6. ábrát). A tematikus országjelentések arról tanúskodnak, hogy 2000 óta figyelemre méltó változás történt a foglalkozás típusában. A hagyományos önfoglalkoztató munkák,

például az utcai árusítás, visszaszorultak, míg a hulladékok, főként a fémhulladék újrahasznosítási célú összegyűjtésében és értékesítésében jelentős növekedés volt tapasztalható. Olaszországban a romák körében egy hagyományosabb önfoglalkoztatási minta figyelhető meg, ők a mai napig kézműparral, kereskedéssel és művészeti tevékenységekkel foglalkoznak.²⁰

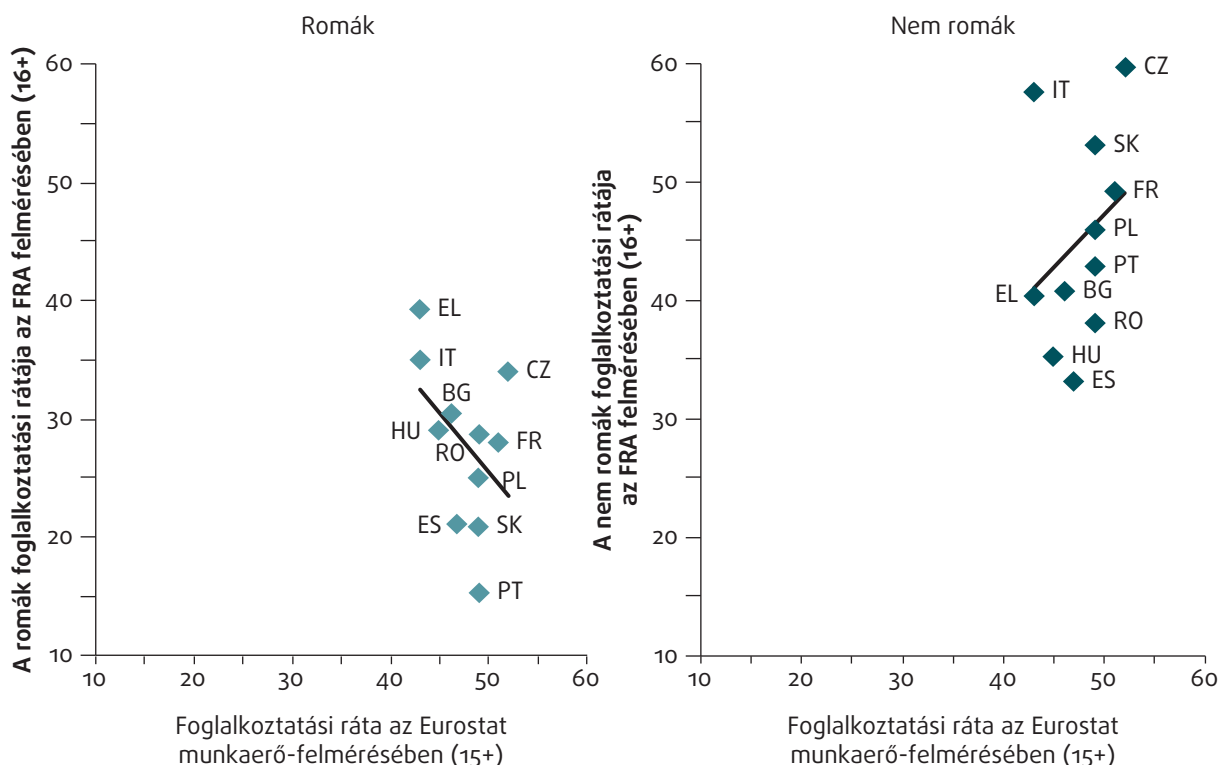
Általában véve az FRA felmérésében a fizetett munkával rendelkezők aránya elmarad az Eurostat által mért országos átlagoktól.²¹ Ez egyértelműen arra utal, hogy a felmérésben vizsgált térségekben, azaz ahol nagy arányban élnek romák, egyúttal a munkalehetőségek is hiányoznak, és így nagyfokú a szegénység. Csak Olaszországban, Csehországban és Szlovákiában magasabb a közelben élő nem roma népesség foglalkoztatási rátája az Eurostat által mért országos átlagnál. Ez azt jelzi, hogy az országokon

²⁰ FRA, tematikus országtanulmányok a romák helyzetéről, 2013, elérhető az alábbi címen: <http://fra.europa.eu/en/country-data/2013/country-thematic-studies-situation-roma>

²¹ A saját bevalláson alapuló munkaerő-piaci státuszról a munkaerő-felmérésben (Mainstat) gyűjtöttek adatokat a legtöbb uniós tagállamra vonatkozóan, amelyeket felhasználtak az általános népességgel történő összehasonlításkor.

¹⁹ Marushiakova, E., Popov, V. (2001).

3. ábra: A romák és nem romák saját bevalláson alapuló foglalkoztatási rátája a romákról készített felmérésben és az Eurostat munkaerő-felmérésében, uniós tagállamonként (%)

Források: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, 16. életévüket betöltött egy háztartásban élők; az Eurostat munkaerő-felmérése, 2011, Mainstat (15+ évesek)

belül lényeges aránytalanságok vannak, és egyes területeken még nagyobb az eltérés a két csoport között.

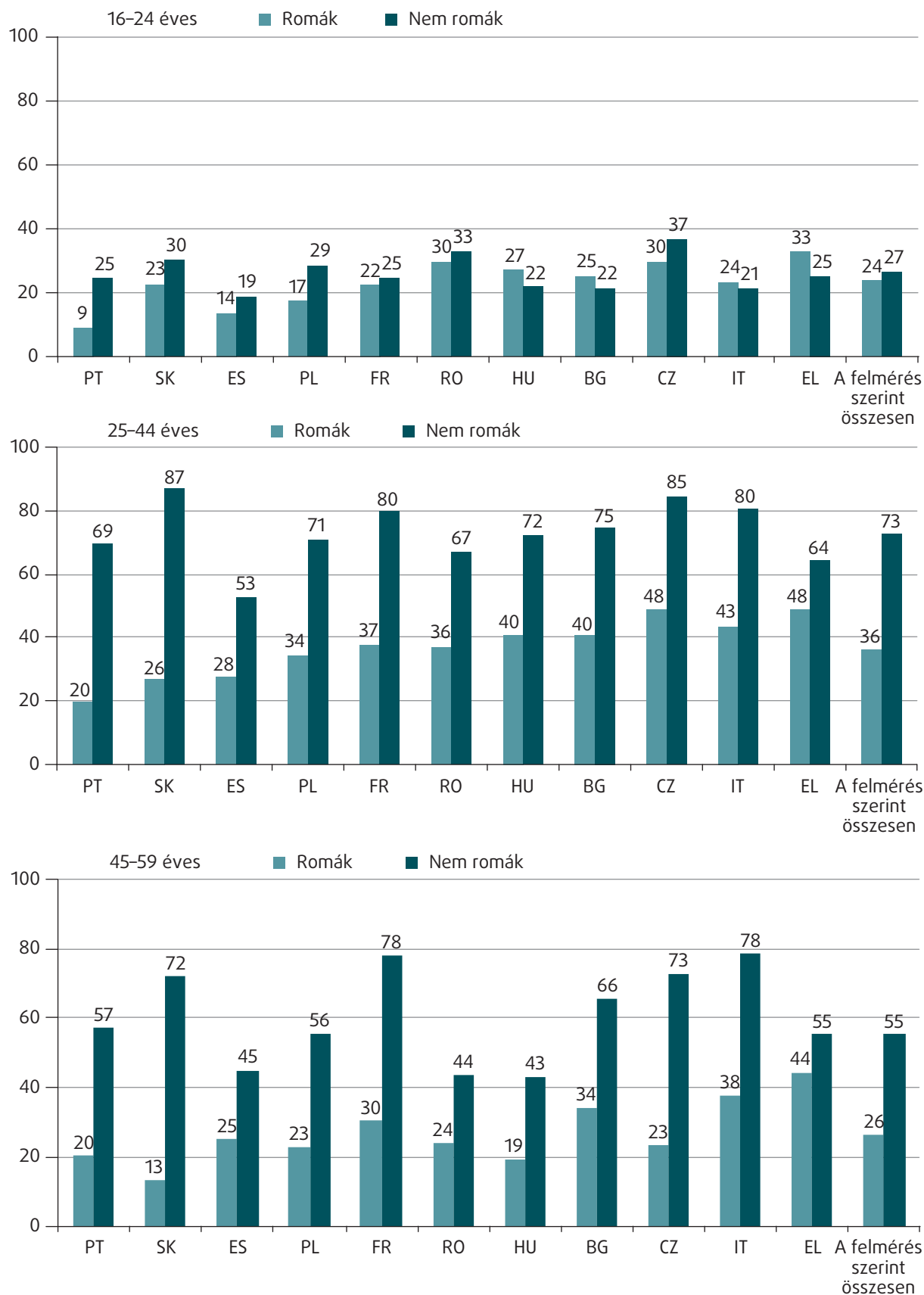
Az FRA felmérésében megfigyelt foglalkoztatási ráták érvényességi körüket és meghatározásukat tekintve is eltérhetnek a munkaerő-felmérésben (MEF) alkalmazott szokásos kérdéstől (3. ábra). Az Eurostat kevesebb válaszkategóriát használ, és a felmérést a 15 évesekre is kiterjeszti. Emellett a viszonylag kisméretű országos minták miatt az FRA felmérésében a foglalkoztatási rátánál megengedett hibahatár nagyobb, mint a munkaerő-felmérésben. Az ezeket a térségeket célzó nemzeti felmérésekben alkalmazott nagyobb minták hasznos eredményekkel szolgálnának a romaintegrációs stratégiák eredményeinek nyomon követéséhez és értékeléséhez.

Joggal feltételezhető, hogy az FRA felmérésében mért foglalkoztatási ráták általában magasabbak lennének a munkaerő-felmérés szerint nagy munkaerő-piaci részvétellel rendelkező országokban. Ez igazolódik a nem romák esetében, a romák esetében viszont épp az ellenkezője az igaz. Azokban az országokban, ahol a munkaerő-felmérés magasabb foglalkoztatási rátákat mér, az FRA felmérése magasabb foglalkoztatási rátákat talált a nem romák körében, a megkérdezett

romáké viszont alacsonyabb volt. Az eltérő eredmények azt mutatják, hogy az országos szinten magasabb foglalkoztatási ráta az általános népességnél nem eredményez magasabb foglalkoztatási rátát a romák esetében. A megállapítások alátámasztják az UNDP elemzésének eredményeit, és bizonyítékkal szolgálnak arra vonatkozóan, hogy 2004 és 2011 között a közép- és délkelet-európai uniós tagállamokban a romák elveszítették a kapcsolatot a nemzeti munkaerőpiac dinamikájával.²² Míg Portugália, Spanyolország és Franciaország a közép- és délkelet-európai uniós tagállamokhoz hasonló mintákat mutat – a romák foglalkoztatási rátája messze elmarad az országos átlagtól –, Görögországban nem ez a helyzet, itt a romák körében a fizetett munkával rendelkezők aránya megegyezik a közelben élő nem romákéval, és éppen hogy az országos átlag alatt van.

²² O'Higgins, N. (2012). Az UNDP felmérésében szereplő országok szerepeltek az FRA romákról készített felmérésében: Bulgária, Csehország, Magyarország, Románia és Szlovákia.

4. ábra: A válaszadó által fő tevékenységként megjelölt „fizetett munka”, korcsoportonként és tagállamonként (%)

Megjegyzés: Az országok a fizetett munkával rendelkező össz népesség szerint követik egymást a sorban, amint azt a 2. ábra szemlélteti.

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők

1.2. A fiatalok munkaerő-piaci részvétele

A foglalkoztatás szempontjából leghátrányosabb helyzetben lévő roma csoportot a legfiatalabbak, illetve a 16 és 24 év közöttiek alkotják, igaz ugyan, hogy az ő foglalkoztatási rátájuk tér el a legkevésbé a közelben élő azonos korcsoportú nem romákétól. Portugáliában a megkérdezett fiatal romáknak csupán 9%-a rendelkezik fizetett munkával, ez az arány Görögországban 33% – itt a legnagyobb a megkérdezett romák munkaerő-piaci részvétele (4. ábra). A foglalkoztatási ráta ebben a korcsoportban a még oktatásban vagy képzésben részesülők arányától függ.

Az oktatás elengedhetetlen ahhoz, hogy a fiatalok lehetőséghez jussanak a munkaerőpiacon. Bár azon roma válaszadók aránya, akik sosem jártak iskolába meredeken zuhan a fiatalabb korcsoportoknál, összességében a 16 év felettieknek még mindig alacsony a végzettsége. Az FRA felmérése azt mutatja, hogy a fiatal romák többsége nem végzi el a felső középfokú oktatást. A 18 és 24 év közötti fiatal romák között az iskolából kimaradók aránya a csehországi 72%-tól a bulgáriai, magyarországi, olaszországi, lengyelországi és szlovákiai 82–85%-ig terjed. Franciaországban, Görögországban, Portugáliában, Romániában és Spanyolországban a 18–24 éves romák több mint 93%-a nem végezte el a felső középfokú oktatást.²³ A korai iskolaelhagyók aránya, akiket az Európa 2020 stratégia mutatója olyan 18 és 24 év közötti fiatalokként határoz meg, akik sem oktatásban, sem képzésben nem részesülnek, az EU-28 teljes népességére vetítve 2011-ben 13,5% volt.²⁴

Szlovákiában, Romániában és Csehországban a roma válaszadók legfiatalabb csoportjában (16–24 évesek) nagyobb a fizetett munkával rendelkezők aránya, mint a legidősebbek (45+) csoportjában. A többi vizsgált országban a legmagasabb foglalkoztatási rátát a 25 és 44 év közötti roma válaszadók körében mérték. Csehországban és Görögországban az ebbe a korcsoportba tartozó roma válaszadók közül majdnem minden második azt állította, hogy van fizetett munkája.

A legfiatalabb korcsoportban (16–24 évesek) a fizetett munkával rendelkezők arányát tekintve csak kis különbségek tapasztalhatók a romák és a nem romák között, kivéve Portugáliát. Ez pozitív fejleménynek tekinthető. Az UNDP közép- és délkelet-európai országokról készült jelentésében azonban rámutatott, hogy noha ebben a korcsoportban

jelentős növekedés volt megfigyelhető a magasabb végzettségűek arányában, ennek foglalkoztatási hatásai egyértelműen elmaradtak a várakozásoktól.²⁵ Más tagállamokban nem állnak rendelkezésre összehasonlítható adatok ezekről a tendenciákról, de hasonló tendenciákra utaló jelek megfigyelhetők Portugáliában, Spanyolországban, Olaszországban és Görögországban is. Míg ezekben a tagállamokban és Romániában a romák sokkal alacsonyabb végzettségűek, mint a közép-európai tagállamokban, az írástudatlanok aránya a 45. életévüket betöltött romákéhoz képest kevesebb mint a felére esett vissza a 16 és 24 év közötti romák körében.²⁶ Tekintettel arra, hogy az Európai Unióban a fiatalok munkanélkülisége 2012-ben történelmi csúcsot ért el (22,5%), és Görögországban 55,3%-on, Spanyolországban 53,2%-on, Portugáliában pedig 37,7%-on tetőzött, úgy tűnik, a fiatalok, és köztük a roma fiatalok esetében az oktatás munkalehetőségekre gyakorolt hatása korlátozottan érvényesül.²⁷ A munkaerő-piaci részvételben a korcsoportok között mutatkozó különbségek értelmezésénél a politikai fejlemények mellett figyelembe kell venni az összefüggést az oktatásban való részvétellel is.

A nem romák általában nagyobb arányban rendelkeznek fizetett munkával, mint a romák. A 4. ábra a romák és a közelben élő nem romák foglalkoztatásában tapasztalható különbséget mutatja be. A felmérés szerint a legnagyobb eltérés a 16 és 24 év közöttiek körében Portugáliában (16 százalékpontos különbség) és Lengyelországban (11 százalékpontos különbség) figyelhető meg. A 25 és 44 év közöttiek esetében a romák és nem romák között sokkal nagyobb a különbség a foglalkoztatásban, ez Szlovákiában 61 százalékpontos, míg Portugáliában 50 százalékpontos eltérést jelent. Legkisebb a különbség Görögországban, ahol ez 16 százalékpontnak felel meg, majd a sorban Spanyolország, Románia és Magyarország következik.

1.3. Nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő fiatalok

A foglalkoztatási statisztikák nem adnak pontos képet az Európában élő fiatal romák aktivitásáról. Az alapos értékeléshez az oktatásra és képzésre vonatkozó információkra is ki kell térni. Az európai politikai döntéshozók egyre többet használják az ún. NEET-mutatót – nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő fiatalok –, hogy jobb

²⁵ O'Higgins, N. (2012).

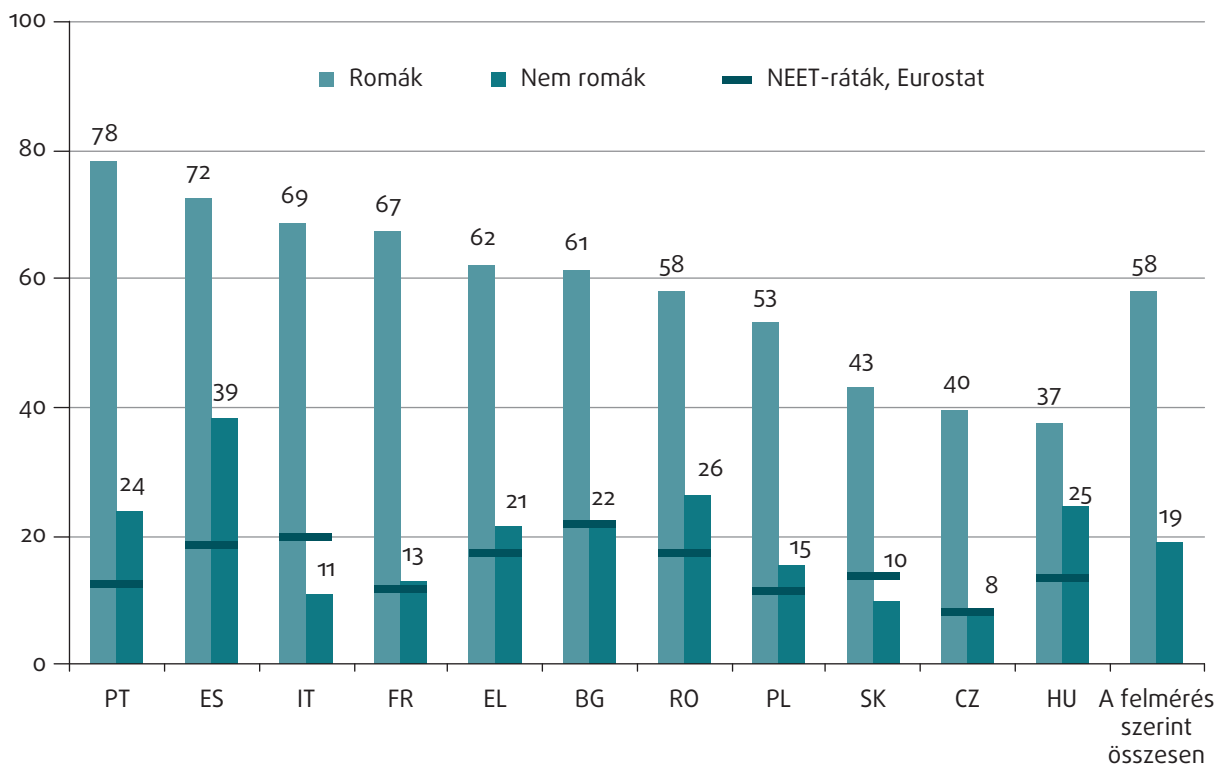
²⁶ FRA (2014a).

²⁷ Európai Bizottság, *Munkanélküliség a fiatalok körében*, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/21_youth_unemployment.pdf.

²³ FRA (2014a).

²⁴ Eurostat, az Európa 2020 stratégia mutatói, fő mutatók.

5. ábra: Nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő 16 és 24 év közötti fiatalok, uniós tagállamonként (%)

Megjegyzés: A válaszadó által fő tevékenységként megjelölt „foglalkoztatás” minden fizetett vagy nem fizetett munkára vonatkozik; „oktatás” és „képzés” a saját bevallás szerinti jelenlegi fő tevékenység alapján (16–24). Korlátozott összehasonlíthatóság az Eurostat NEET-rátáival: A nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő fiatalok (15–24) 2011-ben [yth_empl_150, edat_ifse_22] a munkaerő-felmérés adatai alapján, ahol a foglalkoztatás az ILO meghatározása szerint értendő, és akik a felmérést megelőző négy hétben nem részesültek oktatásban vagy képzésben.

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők; az Eurostat munkaerő-felmérése, 2011, NEET-ráták

rálátást nyerjenek a fiatalok helyzetére az Európa 2020 stratégiában.²⁸ Az Eurostat NEET-mutatója szerint 2011-ben a 28 uniós tagállamban a 15 és 24 év közötti fiatalok 13%-a nem volt foglalkoztatott a munkaerőpiacon és oktatásban sem részesült. Az FRA romákról készített kísérleti felmérése a mutató használata helyett a válaszadók saját bevallása szerinti jelenlegi fő tevékenység alapján ad nyers becslést. Ez azt mutatja, hogy a fiatal romák és közelben élő nem romák között szinte megszűnt a különbség a foglalkoztatás terén, bár mindkét csoport esetében alacsony a foglalkoztatási ráta. Mindazonáltal a romák helyzete összességében továbbra is kedvezőtlen. Az FRA felmérése szerint a 16 és 24 év közötti nem romák 19%-a, míg a hasonló korú romák 58%-a nem foglalkoztatott és oktatásban és képzésben sem részesül (5. ábra).

A fiatal romák körében a nemek közötti különbség is szembetűnő, a fiatal roma nők 65%-a nem foglalkoztatott és oktatásban és képzésben sem

részesül, szemben a fiatal roma férfiakkal, akiknél ez az arány 52%. Ez a fiatal roma nők általában vett hátrányos helyzetéről tanúskodik. Az azonos korcsoportba tartozó fiatal férfiakhoz képest alacsonyabb a foglalkoztatási rátájuk és iskolai végzettségük.²⁹

Magyarországon (37%), Csehországban (40%) és Szlovákiában (43%) a legalacsonyabb a fiatal roma NEET-rátája. Ezekben az országokban fordított különbség tapasztalható a nemek között, ugyanis a nők a férfiaknál nagyobb valószínűséggel vesznek részt a munkaerőpiacon vagy részesülnek oktatásban. Annak ellenére, hogy összességében ebben a három országban a legmagasabb a fiatal roma nők végzettsége, a fiatal roma nők így is le vannak maradva. A 16 és 24 év közötti roma nőknek ezekben az országokban észrevehetően magasabb a foglalkoztatási rátája fiatal férfitaikénál. Ez arra utalhat, hogy a roma nők végzettsége jobban megtérül a foglalkoztatás szempontjából.

²⁸ Európai Alapítvány az Élet- és Munkakörülmények Javításáért (2011).

²⁹ FRA (2014b).

A fiatal romák túlnyomó többsége kiszorul a foglalkoztatásból és az oktatásból Portugáliában (78%), Spanyolországban (72%) és Olaszországban (69%). A közelben élő 16 és 24 év közötti nem romák NEET-rátája szintén magasabb az általános népességénél, a legmagasabb 24 és 39%-kal Portugáliában, illetve Spanyolországban. Olaszországban és Szlovákiában viszont a közelben élő nem romák NEET-mutatója valamivel alacsonyabb az országos átlagnál.

1.4. A fizetett munka foglalkoztatási mintái

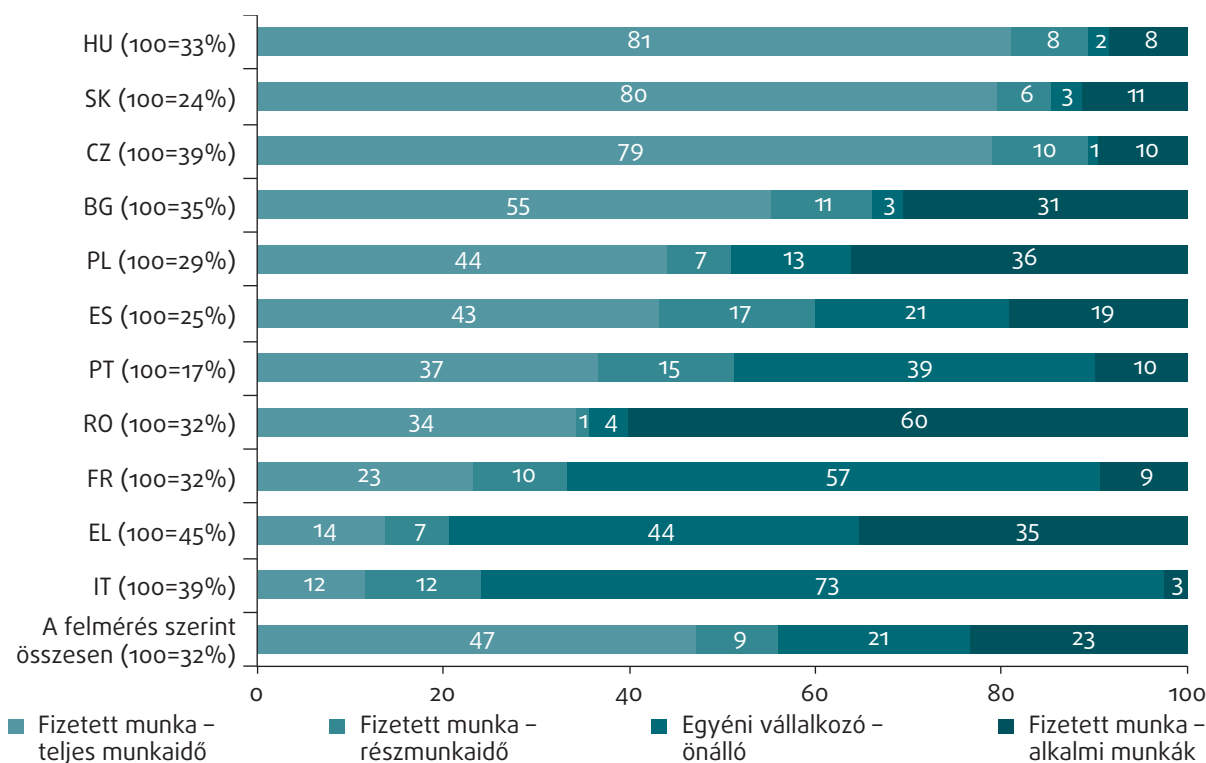
A felmérésben a „fizetett munka” magában foglalja a teljes munkaidős és részmunkaidős foglalkoztatást, az alkalmi munkát és az önfoglalkoztatást. A nem bejelentett tevékenységekre vonatkozóan nem szerepelt konkrét kérdés a felmérésben, minthogy az

önfoglalkoztatás és az alkalmi munka között gyakran nehéz különbséget tenni.

Az idők során a romák foglalkoztatási mintái jelentős változáson mentek keresztül, mivel fokozatosan megszűnt a kereslet a hagyományos iparcikkek, termékek és szolgáltatások iránt.³⁰ Azok közül, amelyek fennmaradtak, csak néhány iránt mutatkozik kellő kereslet ahhoz, hogy elegendő munkalehetőséget biztosítson.³¹

A közép- és kelet-európai tagállamokban a szocializmust követő rendszerváltás idején a piacgazdaságra való átálláshoz szükséges strukturális gazdasági változások sok állami tulajdonú nagyvállalat és vidéki termelőszövetkezet összeomlásához vezettek, amelyek romákat is foglalkoztattak. Az így megszűnt munkahelyek következtében megnövekedett vidéken a szegénység és a romák munkakeresés céljából a városokba vándoroltak.³²

6. ábra: A 20 és 64 év közötti romák foglalkoztatási mintái, a fizetett munkával rendelkezők (=100) százalékos arányában, uniós tagállamonként

Megjegyzés: Aktív korú népesség, csak a fizetett munkával rendelkező romák, 20 és 64 év között. A foglalkoztatási minták megoszlása összesen a saját bevallásuk szerint fizetett munkával rendelkezők 100%-ának felel meg. Az első oszlop (a felmérés szerint összesen 100=32%) a fizetett munkával rendelkezők arányát mutatja az egyes országokban. Értsd: a felmérésben megkérdezett romáknak összesen 32%-a jelezte, hogy fizetett munkával rendelkezik, akik közül 47% rendelkezik teljes munkaidős fizetett állással.

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők

³⁰ Liégeois, J.-P. (2007).

³¹ O'Higgins, N., Ivanov, A. (2006), 16–17. o.

³² Ivanov, A. és mások, (2002).

A teljes munkaidős foglalkoztatás rendszerváltás előtti mintái ugyan kisebb bérezéssel, de máig megfigyelhetők a jelenlegi foglalkoztatási mintákban az olyan országokban, mint Csehország, Szlovákia és Magyarország. A délnyugati tagállamokban, például Spanyolországban és Görögországban régi hagyományai vannak a kereskedésnek, a kézműiparnak és az időnyomunkának, ami még mindig tetten érhető az önfoglalkoztatás magas arányában.

A foglalkoztatási mintákat (6. ábra) vizsgálva a saját bevallásuk szerint fizetett munkával rendelkezők közül Olaszországban és Görögországban, ahol az aktív korú (20–64 éves) romák körében a legmagasabb a saját bevallás szerinti foglalkoztatottság aránya (39%, illetve 45%), csak 12 és 14% dolgozik teljes munkaidőben. Romániában, Lengyelországban, Görögországban és Bulgáriában a fizetett munkával rendelkezők 60, 36, 35, illetve 31%-a vállal alkalmi munkát. Olaszországban 73% nyilatkozta azt, hogy önfoglalkoztató. Csehországban, Magyarországon és Szlovákiában a romák esetében a posztkommunista rendszerváltás mintái figyelhetők meg. Esetükben különösen alacsony a foglalkoztatási ráta, viszont túlnyomórészt teljes munkaidős foglalkoztatást takar. Az önfoglalkoztatás ezekben az országokban nem számottevő. Portugáliában és Spanyolországban a 17, illetve 25%-ot kitevő, fizetett munkával rendelkező aktív korú romáknak kevesebb mint a fele dolgozik teljes munkaidőben (Portugáliában 37%, Spanyolországban 43%). Tekintettel arra, hogy a foglalkoztatás milyen fontos szerepet játszik a szegénység csökkentésében, további célzott kutatásra van szükség a foglalkoztatás különböző formáiról, a nem bejelentett tevékenységeket is ideértve.

1.5. Munkanélküliség

FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- A romák esetében háromszor akkora a munkanélküliség, mint a közelben élő nem romák és az általános népesség körében.
- A legtöbb munkanélküli roma aktív munkakereső, a munkanélküli válaszadók 74%-a nyilatkozta azt, hogy jelenleg munkát keres.

A felmérés keretében megkérték a válaszadókat, hogy határozzák meg jelenlegi foglalkoztatási helyzetüket. A válaszadók 17 különböző válaszkategória közül választhattak, ezek közé tartozott a fizetett és fizetetlen munka, a betegség miatti munkaképtelenség, a nyugdíj,

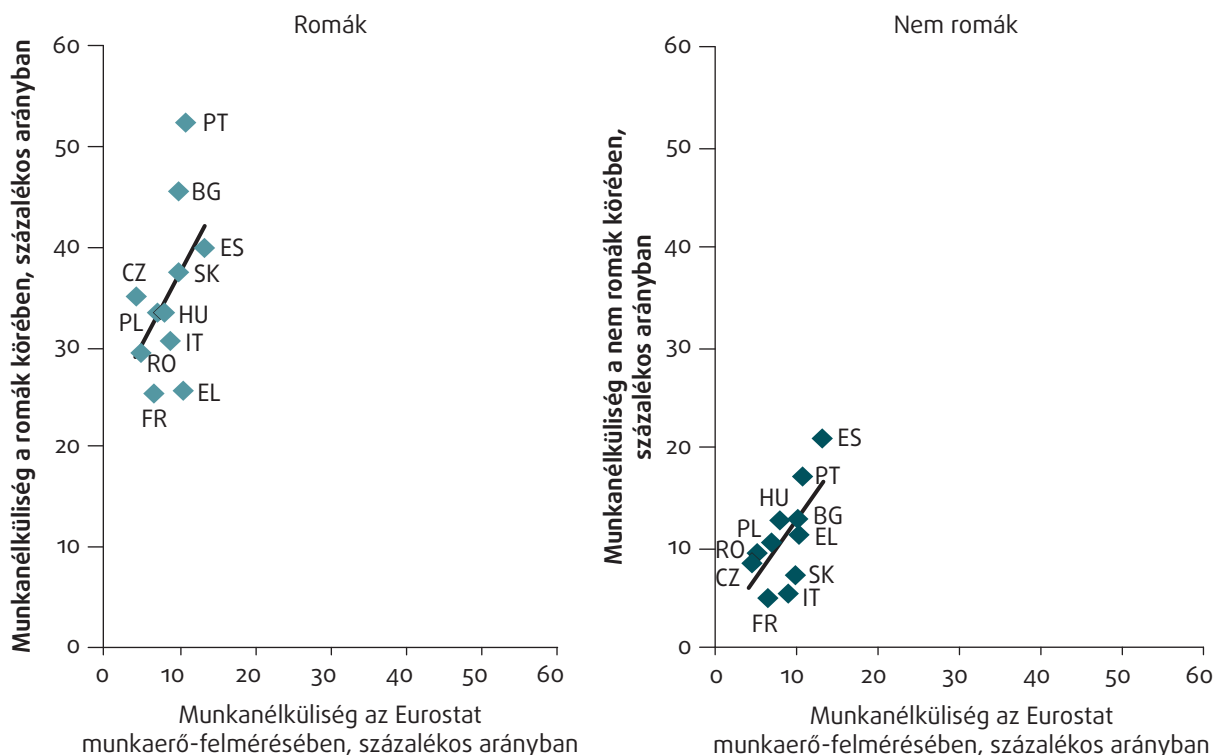
a képzés és a háztartásvezetés. A „munkanélküliség” megállapítása saját bevallás alapján történt, így azt mindenképp meg kell különböztetni a hivatalosan regisztrált és nyilvántartott munkanélküliségtől. Ezt szem előtt tartva a válaszadók a nem bejelentett tevékenységet valószínűleg inkább munkának tekintik, nem munkanélküliségnek.

A romák saját bevalláson alapuló munkanélküliségének mintája komplementáris a foglalkoztatáséval. 53%-kal a legmagasabb Portugáliában és az egyik legalacsonyabb Görögországban, ahol 26% (7. ábra). A nem roma válaszadók eredményei változatosabb képet mutatnak a saját bevallású munkanélküliség terén, a legmagasabb arányban Spanyolországban (21%), a legalacsonyabb arányban Franciaországban és Olaszországban (5%) vallották magukat munkanélkülinek. A nem romák össznépszerűséghez viszonyított százalékban kifejezett alacsonyabb munkanélküliségi rátáját óvatosan kell értelmezni a nyugdíjasok nagyobb aránya miatt. A 7. ábra a saját bevallás szerinti fő tevékenység alapján a megkérdezett 16. életévét betöltött népesség százalékában mért munkanélküliségi ráta és a 15. életévüket betöltöttek körében az Eurostat (munkaerő-felmérés) adatai alapján mért országos átlag közötti kapcsolatot szemlélteti. A foglalkoztatást bemutató 3. ábra alapján az valószínűsíthető, hogy azokban az országokban, ahol alacsonyabb az általános népesség munkanélküliségi rátája, a munkanélküliség a megkérdezett népességben belül is alacsonyabb. A legtöbb vizsgált országban a nem romák munkanélküliségi rátája az országos átlag feletti, valószínűleg azért, mert a felmérés főként hátrányos helyzetű térségekben készült. Franciaországban, Olaszországban és Szlovákiában azonban ez nem így van: a megkérdezett nem romák munkanélküliségi rátája kevéssel az országos átlag alatt marad, ami azt jelzi, hogy a romák nem húznak hasznot a regionális előnyökből. A munkanélküliség valamennyi vizsgált országban sokkal magasabb a romák körében. Erre ad némi magyarázatot, hogy a romák között nagyobb arányban találhatók aktív korúak. A romák munkanélküliségi rátája és az országos átlag közötti eltérés Portugáliában és Bulgáriában a legnagyobb, míg Franciaországban és Görögországban a legkisebb.

Átlagosan a megkérdezett munkanélküli romák többsége azt nyilatkozta, hogy aktív munkakereső (74%). A 8. ábra a munkanélküli roma válaszadók (26%) által annak indoklásaként felhozott okokat sorolja fel, hogy miért nem keresnek munkát.³³ Tíz százalékuk *elkedvetlenedett munkanélküliként* jellemezhető: közel a felük beletörődött a munkanélküliségbe, mert úgy véli, hogy senki nem fogja alkalmazni, mert roma.

³³ A válaszkategóriákra lebontott egyéni válaszok viszonylag kis száma miatt országsszintű elemzésre nincs mód.

7. ábra: A romák és nem romák saját bevalláson alapuló munkanélküliségi rátája a romákról készített felmérésben és az Eurostat munkaerő-felmérésében, uniós tagállamonként (%)

Megjegyzés: A munkaerő-felmérés saját bevallás szerinti fő tevékenységre vonatkozó kérdését a tagállamoknak nem kötelező megválaszolniuk, az csak kérésre áll rendelkezésre. A százalékos viszonyítási alap a 15. életévét betöltött össznépesség. A saját bevallás szerinti fő tevékenység alapján mért munkanélküliségi ráta általában alacsonyabb, mint az aktív korú népesség körében az ILO meghatározása alapján mért munkanélküliségi ráta.

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, 16. életévüket betöltött egy háztartásban élők; az Eurostat munkaerő-felmérése, 2011, Mainstat (15+ évesek)

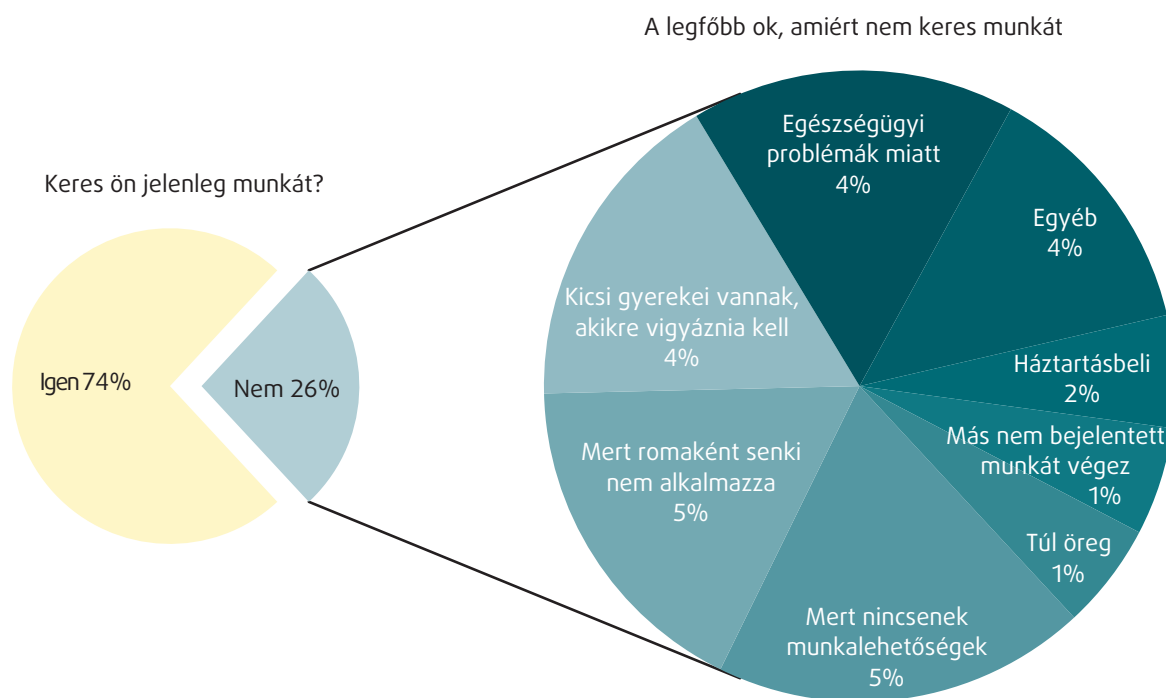
További 5% nem lát lehetőséget a munkaerőpiacon. Négy százaléknak gyermekgondozási feladatai vannak, további 4%-ot pedig egészségügyi problémái akadályozzák. A munkanélküli válaszadók kevesebb mint 1%-a állítja azt, hogy nem keres munkát, mert nem bejelentett munkát végez. Három válaszkategória – „nincsenek iratai”, „tanul” és „túl fiatal” – esetében a statisztikai szignifikancia alatt maradt a válaszok aránya, így azok az „egyéb” kategóriába kerültek. A személyazonosító okmányok hiányát, amelyet az Európa Tanács általában az emberi jogok érvényesülésének egyik súlyos gátjaként határoz meg,

a felmérés válaszadóinak statisztikailag inszignifikáns hányada jelölte meg munkakeresési akadályként.

Tekintettel arra, hogy a magasabb iskolai végzettség csak korlátozottan érvényesül a romák foglalkoztatási helyzetében, és legtöbbjük aktív munkakereső, a romák alacsony iskolai végzettsége és képzettsége csak részben ad magyarázatot a saját bevalláson alapuló magas munkanélküliségi rátára. Az egyéb strukturális akadályok, például a szegregáció, a rasszizmus és a hátrányos megkülönböztetés szintén erősíthetik ezt a hátrányt.

8. ábra: A legfőbb ok, amiért munkanélküliség esetén nem keresnek munkát, 16. életévüket betöltött romák

16. életévüket betöltött, magát munkanélkülinek valló roma

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, 16. életévüket betöltött roma válaszadók

1.6. A nők munkaerő-piaci részvétele

Átfogóbb képet adnak a munkaerő-piaci részvételről az alábbi, a roma férfiak és nők fő tevékenységeit szemléltető adatok. A vizsgált uniós tagállamok között figyelemre méltó különbségek tapasztalhatók a nők munkaerő-piaci részvétele tekintetében. A posztkommunista társadalmakban az egyenlő munkaerő-piaci részvétel hosszú múltra tekint vissza, ami a romák esetében is igaznak tűnik. Magyarországon, Szlovákiában és Csehországban például a fizetett munkával rendelkező nők aránya megegyezik a férfiakéval, és lényegében Bulgáriában is hasonló a helyzet. Ezekben az országokban a roma nők munkanélküliségi rátája is hasonló. A nemek közötti nagyobb egyenlőség azoknak a nőknek a százalékos arányában is tetten érhető, akik főállású háztartásbelinek tartják magukat. Az említett négy országban a megkérdezett roma nőknek csupán 2–6%-a állította magáról, hogy főállású háztartásbeli (9. ábra).

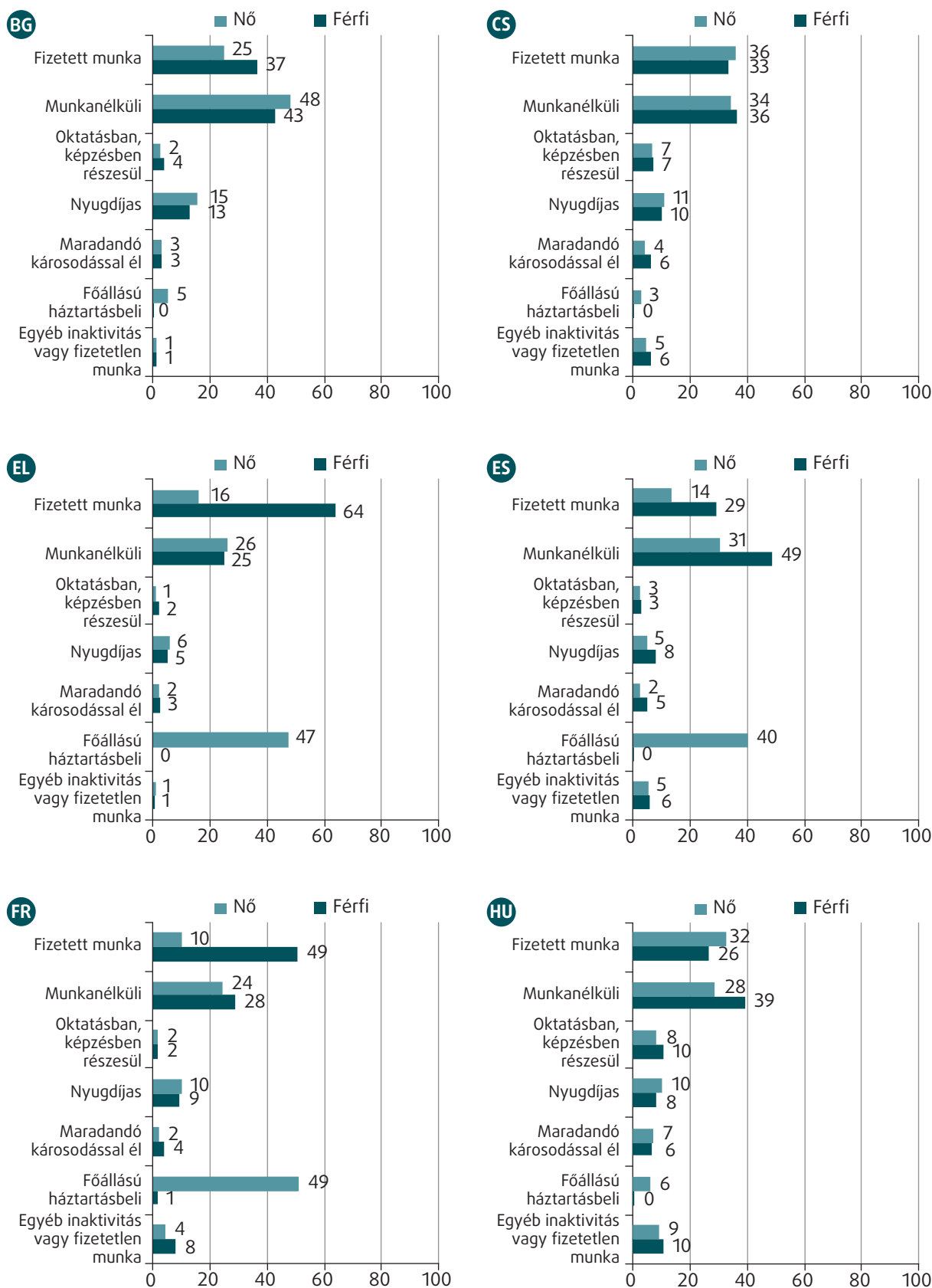
A roma nők és roma férfiak közötti legnagyobb különbség a foglalkoztatásban Görögországban és Franciaországban tapasztalható. Az utóbbiban csak az állandó lakhellyel nem rendelkező romák (*gens de voyage*) szerepeltek a felmérésben. A család alapvető eleme ennek a tradicionálisabb életmódnak, ami a nők és férfiak között a letelepedett romákénál

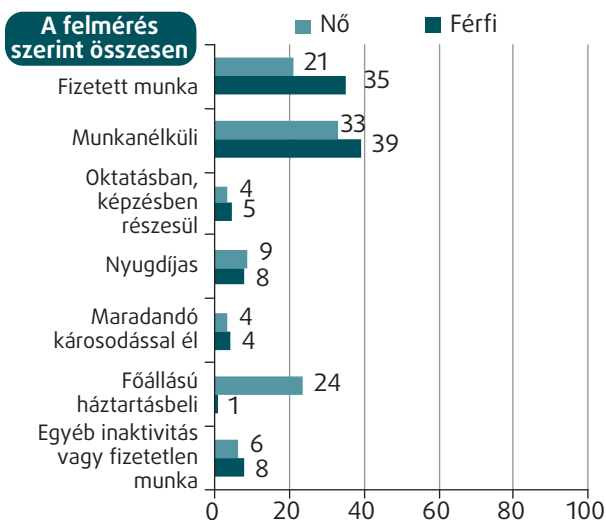
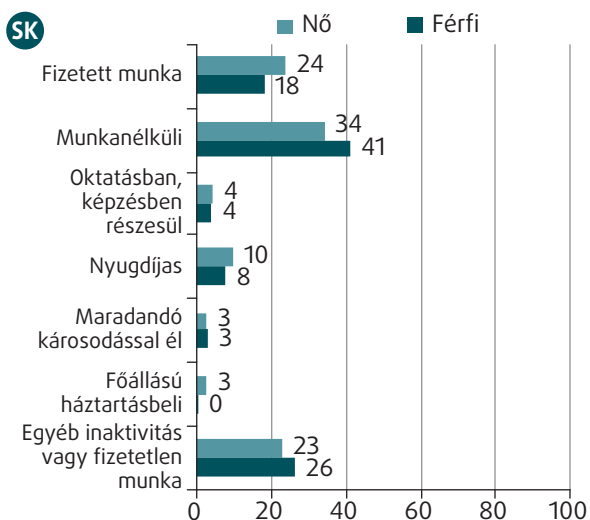
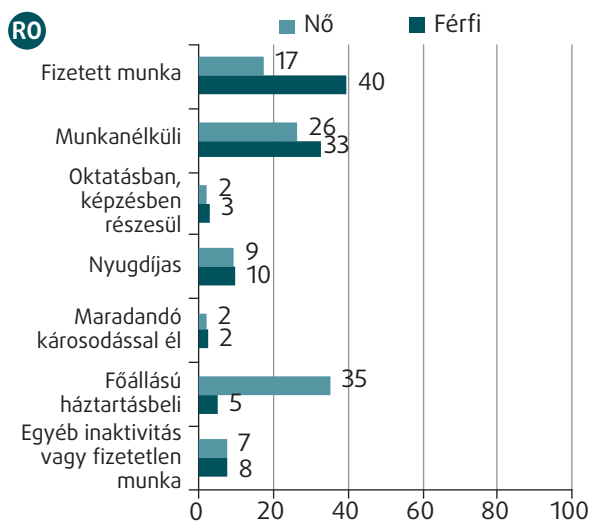
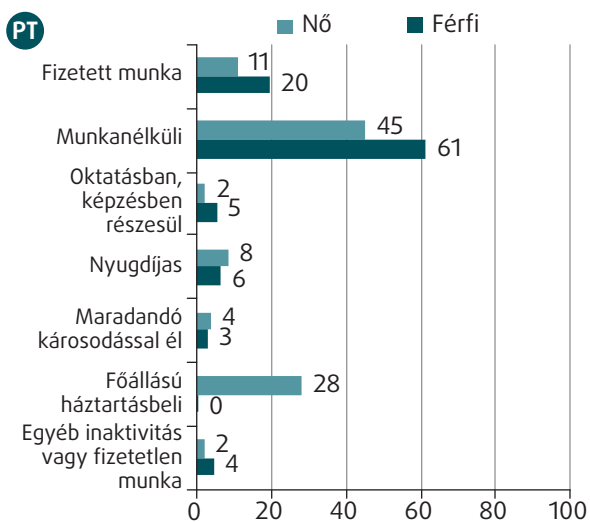
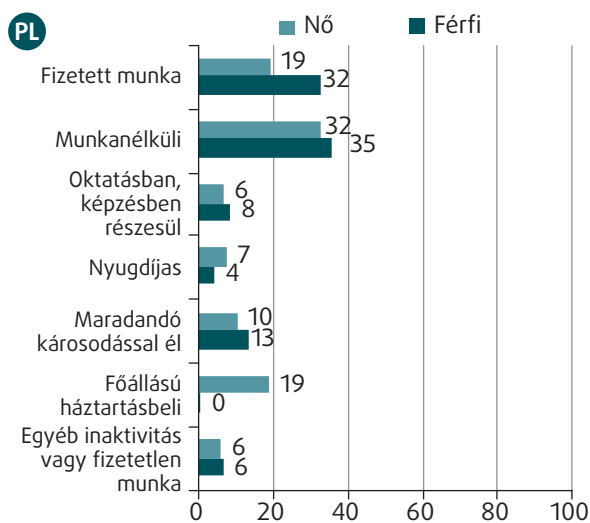
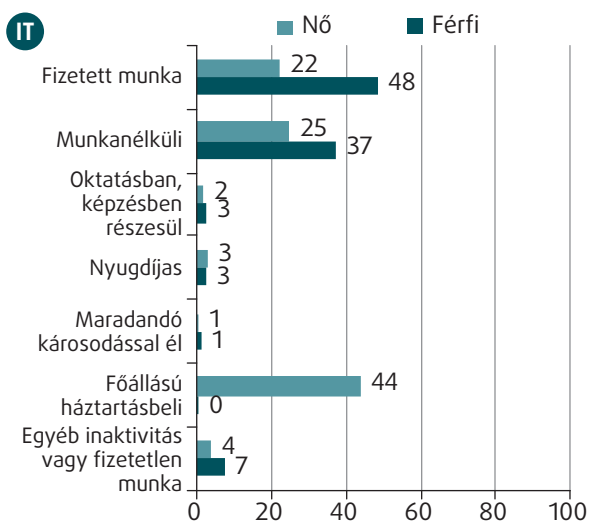
hagyományosabb munkamegosztásra is magyarázatot adhat. Franciaországban, Görögországban, Spanyolországban és Olaszországban a megkérdezett roma nők több mint 40%-a tartozott a főállású háztartásbeli kategóriájába. Lengyelországban (19%), Portugáliában (28%) és Romániában (35%) még mindig magas az „otthon maradó” nők aránya. A saját bevallás szerinti főállású háztartásbeliek magasabb aránya a nők körében részben talán a hagyományos nemi szerepeknek is köszönhető, de arra is utalhat, hogy a nők lemondtak és kivonultak a munkaerőpiacról. A munkát nem kereső inaktív személyeket, többek között a gondozási feladatokat ellátó nőket, gyakran tekintik munkaerő-tartaléknak, akik később esetlegesen újraaktiválhatók.

A romáknak valamennyi országban csak egy kis hányada részesül oktatásban vagy képzésben, ami megerősíti azokat a következtetéseket, miszerint összességében a romák kisebb része jár felső középfokú iskolába.³⁴ A 16. életévüket betöltött oktatásban vagy képzésben részesülő romák aránya magasabb Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban. A nyugdíjasok aránya minden vizsgált országban viszonylag alacsony, ami részben a vizsgált roma népesség átlagosan fiatalabb korösszetételére vezethető vissza.

³⁴

9. ábra: A roma férfiak és nők fő tevékenységének mintái, uniós tagállamonként (%)

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők, 16. életévüket betöltött romák

2

A munkaerő-piaci integráció strukturális akadályai

FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSOK

A szegregáció és a rossz lakhatási körülmények súlyosan hátráltatják a foglalkoztatáshoz való hozzáférést, és hatással vannak a társadalmi befogadásra is:

- A kérdezőbiztosok besorolása alapján a megkérdezett romák közül 38% él szegregált, romák lakta környéken, míg 20%-uk nyomornegyedben vagy romos házban él.
- A romák szomszédságában élő nem romák foglalkoztatási rátája lényegesen alacsonyabb (31%), mint a többségi népesség lakta környéken élő nem romáké (41%).
- Átlagosan a romák többsége úgy gondolja, hogy hátrányos megkülönböztetés éri munkakeresés során: Spanyolországban, Romániában és Bulgáriában a megkérdezett romák 38-41%-a állította azt, hogy az elmúlt öt évben megkülönböztetés érte munkakeresés során, ez az arány Olaszország, Görögország és Csehország esetében 66 és 75% között mozgott.
- A roma válaszadókat elmondásuk szerint igen gyakran éri hátrányos megkülönböztetés a munkahelyen munkaadójuk vagy munkatársaik részéről, Csehországban és Görögországban 41%, illetve 33% állította ezt. Kisebb arányban tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést a munkahelyen Szlovákiában (9%), Romániában (10%), Portugáliában (13%) és Bulgáriában (15%).

2.1. Térbeli szegregáció

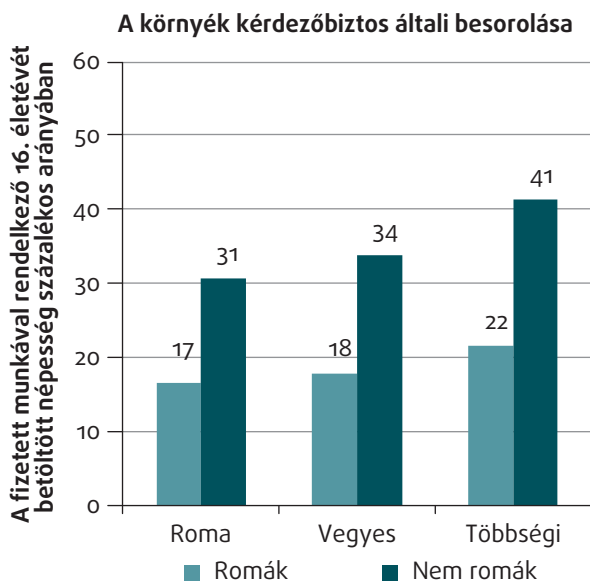
A térbeli szegregáció további akadályt gördít a munkaerő-piaci integráció elé. A romákról készített kísérleti felmérés keretében romákat és a közeli szomszédságban élő nem romákat kérdeztek, ahol a saját bevalláson alapuló etnikai hovatartozás szolgált a különbségtétel alapjául. A felméréshez olyan térségeket választottak ki, ahol nagyobb arányban élnek romák. A romák marginalizált helyzete miatt ezeken a környékeken várhatóan alacsonyabbak a kisebb jövedelmű népesség lakhatási költségei. A kérdezőbiztosokat megkérték, hogy egy az alábbi kérdést tartalmazó, interjú utáni kérdőív kitöltésével értékeljék, hogy a megkérdezettek elkülönülő környéken élnek-e: „A környék elsősorban... (1) romák által lakott környék; (2) többségi emberek által lakott környék; (3) vegyes lakosságú környék”. A válasz

a kérdezőbiztos szubjektív megítélésén alapult.³⁵ A beszámoló szerint a megkérdezett romáknak több mint a fele (53%) leginkább romák lakta környéken él, és csak 14%-a él vegyes lakosságú környéken a többségi népességgel együtt. Ezzel szemben a megkérdezett nem romáknak több mint a feléről (58%) jelentették, hogy a többségi népesség lakta környéken él, és csak 7%-uk él romák lakta környéken. Úgy tűnik, a lakóhely mintái a romák és nem romák esetében egyaránt befolyásolják a foglalkoztatást (10. ábra). A romák szomszédságában élő nem romák foglalkoztatási rátája lényegesen alacsonyabb, mint a többségi népesség lakta környéken élő nem romáké. Ugyanez a minta figyelhető meg a roma válaszadóknál. Az etnikai származástól függetlenül a romák lakta környéken élőket láthatóan hátrányos helyzetbe hozza a lakóhelyi szegregáció. A romák

³⁵ A kérdőív és a felmérés háttérére vonatkozó információkat tartalmazó technikai jelentés elérhető az alábbi címen: <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/roma-pilot-survey>.

10. ábra: Fizetett munkával rendelkezők, romák, nem romák és környék szerint (%)

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, 16. életévüket betöltött egy háztartásban élők

szomszédságában élőknek átlagosan 30%-kal alacsonyabb a foglalkoztatási rátája a többségi népesség lakta környéken élőkénél. Az eredmények azonban azt mutatják, hogy a roma származás további hatással van a munkalehetőségekre: a romák foglalkoztatási rátája átlagosan 50%-kal alacsonyabb, mint a hasonló típusú környéken élő nem romáké.

2.2. Hátrányos megkülönböztetés

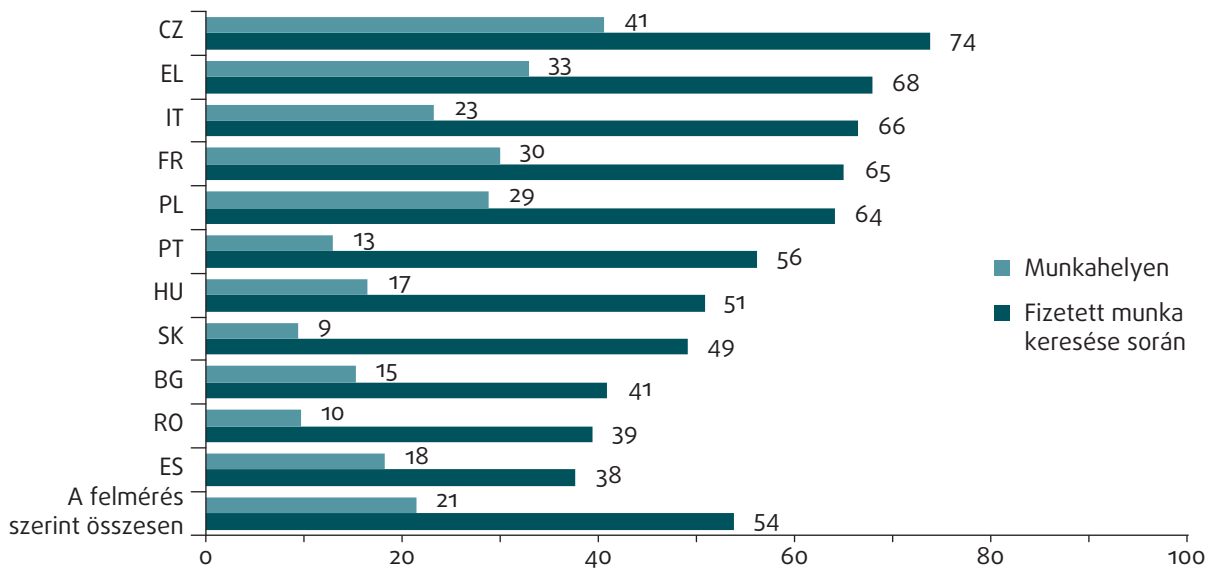
A romák 38–75%-a vélte úgy, hogy hátrányos megkülönböztetés érte munkakeresés során. A helyzet Csehországban a legrosszabb, ahol a munkát kereső romák háromnegyede tapasztalt hátrányos megkülönböztetést az elmúlt öt évben (11. ábra). Ebben

az országban azok körében is elterjedt tapasztalat a megkülönböztetés, akiknek az elmúlt öt évben legalább egyszer volt munkája: a válaszadók 41%-a nyilatkozta azt, hogy munkahelyén megkülönböztetés érte azért, mert roma. A munkakereső roma válaszadóknak több mint a fele állította, hogy etnikai származása miatt megkülönböztetés érte: Görögországban (67%), Olaszországban (66%), Lengyelországban (63%), Franciaországban (61%), Portugáliában (56%) és Magyarországon (50%). Spanyolországban, Bulgáriában, Romániában és Szlovákiában valamivel kisebb ez az arány. Ezek a megállapítások megerősítik az FRA 2008-as EU-MIDIS felmérésének korábbi eredményeit, amelyek szerint hét ország viszonylatában összességében Szlovákiában, Bulgáriában és Romániában kisebb a hátrányos megkülönböztetés aránya.³⁶ Az összes országban sokkal kisebb arányban tapasztaltak megkülönböztetést a munkahelyen, mint munkakeresés során. A legkisebb arányban Szlovákiában, Romániában és Portugáliában számoltak be etnikai származáson alapuló hátrányos megkülönböztetésről. Annak értékelésekor, hogy milyen arányban tapasztalnak hátrányos megkülönböztetést, az elszigeteltség mértékét is figyelembe kell venni. Ha a környéket túlnyomórészt romák lakják, kisebb a valószínűsége annak, hogy valakit hátrányos megkülönböztetés ér vagy rasszista magatartással szembesül. Az FRA EU-MIDIS felméréséből az is kiderült, hogy a hátrányos megkülönböztetéstől való félelem elkerülő magatartáshoz vezet. Más szóval a romák elkerülnek bizonyos üzleteket vagy kávézókat, ahol rossz bánásmódra számítanak.³⁷

³⁶ FRA (2009a).

³⁷ FRA (2009b).

11. ábra: Roma származás miatt tapasztalt hátrányos megkülönböztetés az elmúlt öt évben, uniós tagállamonként (%)

Kérdés: „Az elmúlt 5 évben kerest-e ön fizetett munkát/ volt-e önnek munkája?” Ha igen: „Különböztették-e meg önt hátrányosan, amikor fizetett munkát keresett vagy a munkahelyén, akikkel vagy akiknek dolgozott?”

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, 16. életévüket betöltött roma válaszadók

3

A szociális biztonság kérdései a foglalkoztatásban

FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- A roma válaszadók egy jelentős hányada csak bizonytalan vagy nem bejelentett munkaviszonnal rendelkezik. Átlagosan a fizetett munkával rendelkező romák 19%-a állította azt, hogy nincs egészségbiztosítása, a legtöbben Bulgáriában (51%), Romániában (46%) és Görögországban (42%). Spanyolországban viszont az alkalmi munkavállalás nagy aránya ellenére a fizetett munkával rendelkező romáknak mindössze 1%-a nyilatkozott úgy, hogy nem rendelkezik egészségbiztosítással. Franciaországban, Csehországban és Magyarországon a fizetett munkával rendelkező romáknak csak 3%-a mondta azt, hogy nincs egészségbiztosítása.
- A 45. életévüket betöltött roma válaszadók egyharmada nem számít nyugdíjra, illetve nem kap nyugdíjat. Ezzel szemben a közelben élő nem romáknak csak 8%-a állítja azt, hogy nincs nyugdíjjogosultsága.
- A 45. életévüket betöltött romák közül a legkisebb arányban Magyarországon (20%), Csehországban (14%) és Szlovákiában (11%) mondták azt, hogy nincs nyugdíjjogosultságuk.
- Lengyelországban, Romániában és Görögországban a 45 év feletti roma válaszadóknak mintegy a fele nem számít nyugdíjra vagy nem tud arról, hogy nyugdíjra jogosult lenne. Ezzel szemben a nem roma népességnek mindössze 5–11%-a nyilatkozott úgy, hogy nincs nyugdíja vagy nem gondolja, hogy nyugdíjba vonulása után nyugdíjat fog kapni.

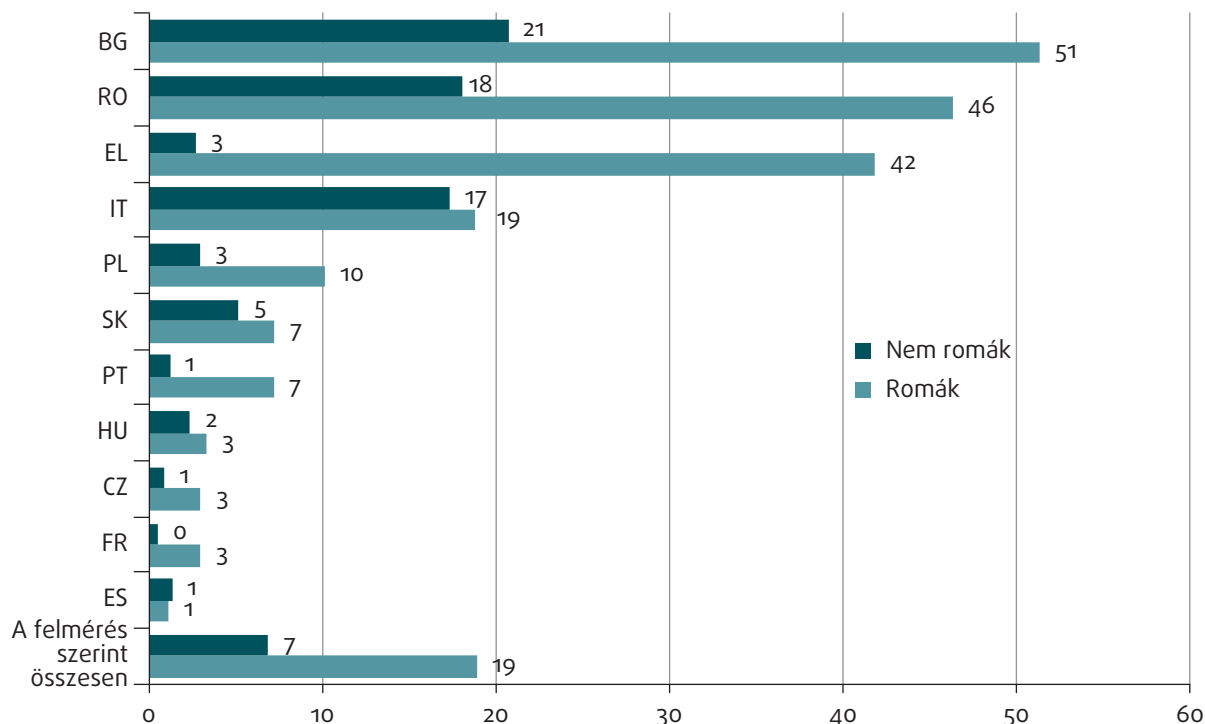
3.1. Egészségbiztosítás

Az EU tagállamaiban a foglalkoztatott státusz egészségbiztosítással és társadalombiztosítással, baleset-, időskori és munkanélküliség esetére szóló biztosítással jár, ezért azt a társadalmi befogadás egyik legfontosabb eszközének tekintik. A válaszadókat megkérdezték, hogy rendelkeznek-e egészségbiztosítással. A kérdésre adott válaszok egyrészt az egészségbiztosítás meglétéről, másrészt e lehetőség ismeretéről szolgálnak információval. Az adatokból az derül ki, hogy azon válaszadók közül, akiknek elmondásuk szerint van fizetett munkája, vannak olyanok, akik nem rendelkeznek egészségbiztosítással. Különösen magas e válaszadók aránya Bulgáriában, Romániában és Görögországban, nevezetesen 31%, 60%, illetve 35% (12. ábra). Ezekben

az országokban a legnagyobb a különbség a közelben élő nem romákhoz képest is. Elképzelhető, hogy az alacsony jövedelem, a bizonytalan és nem bejelentett munkaviszony vagy ezek kombinációja hatással van az egészségbiztosítási ellátásra való jogosultságra. Spanyolországban mindazonáltal a válaszadóknak csupán 1%-a jelezte, hogy nem rendelkezik egészségbiztosítással, bár jelentős hányaduk állította, hogy alkalmi munkát vállal (10%), ami jól példázza a szociális védelmi rendszerek jelentőségét a legkiszolgáltatottabb csoportok esetében.

A nem romák jelentős része hasonló problémákkal küzd. A nem roma válaszadók közül Bulgáriában, Romániában és Olaszországban 20%, 18%, illetve 17% nyilatkozta azt, hogy nincs egészségbiztosítása.

12. ábra: Azoknak az aránya, akik elmondásuk szerint fizetett munkával rendelkeznek, de nincs egészségbiztosításuk, uniós tagállamonként (%)

Megjegyzés: Csak a fizetett munkával rendelkezők (ideértve a teljes munkaidős és részmunkaidős foglalkoztatást, valamint az önfoglalkoztatást és az alkalmi munkát).

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, 16. életévüket betöltött válaszadók

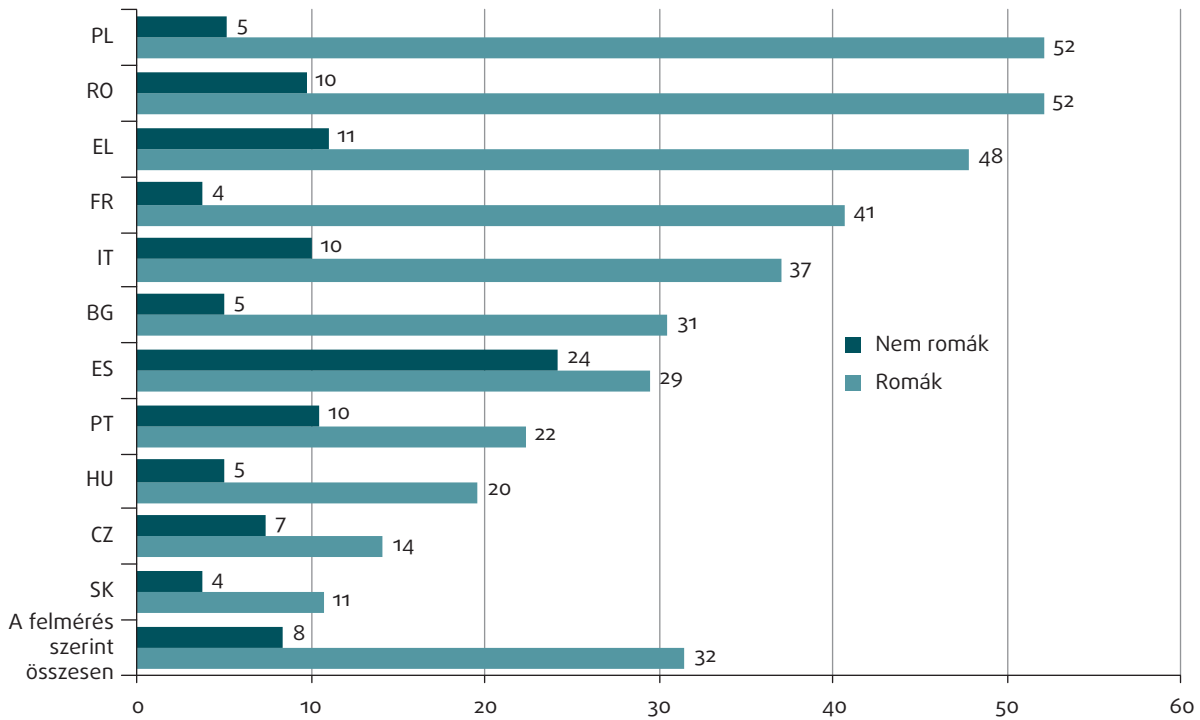
3.2. Nyugdíjjogosultság

A romákról készített kísérleti felmérés keretében megkérdezték a válaszadókat, hogy számítanak-e nyugellátásra a nyugdíjkorhatár betöltése után. A kérdésre adott válaszok a jogosultság mértékéről, továbbá az állami nyugdíjrendszer ismeretéről és az ahhoz való hozzáférésről adnak tájékoztatást. A nyugdíjjogosultság hiánya nemcsak hosszan tartó munkanélküliségről, hanem a társadalombiztosítás nélkül, nem bejelentett és bizonytalan körülmények között végzett munkáról is tanúskodik.

A 13. ábra a 45. életévüket betöltött roma és nem roma válaszadók nyugdíjkiállításait szemlélteti, azét a korcsoportét, amely számára a nyugdíj egyre nagyobb jelentőséggel bír. Lengyelországban, Romániában

és Görögországban a válaszadóknak mintegy fele nem számít nyugdíjra vagy nem tud arról, hogy nyugdíjra jogosult lenne. Összehasonlításképp a közeli szomszédságban élő nem roma népességnek csupán 5–10%-a mondta azt, hogy nem rendelkezik nyugdíjjal vagy nem gondolja, hogy nyugdíjba vonulása után nyugdíjat fog kapni. Kivétel ez alól Spanyolország, ahol a nyugdíjjal kapcsolatos várakozások szinte teljesen kiegyenlítettek – a nem roma válaszadók 24%-a és a roma válaszadók 29%-a mondta azt, hogy nincs nyugdíjjogosultsága. Magyarországon, Csehországban és Szlovákiában mondták a legkevesebben a romák és nem romák közül egyaránt, hogy nem számítanak nyugdíjra. Ez még a korábbi kommunista országoknak a társadalombiztosítással fedezett teljes foglalkoztatottságot célzó politikájára vezethető vissza.

13. ábra: Azon 45. életévüket betöltött válaszadók aránya, akik elmondásuk szerint nem lesznek nyugellátásra jogosultak a nyugdíjkorhatár betöltése után, uniós tagállamonként (%)

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, 45. életévüket betöltött válaszadók

4

Az Európa 2020 stratégia szegénységre és társadalmi kirekesztésre vonatkozó céljai

FONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- Olaszországban, Franciaországban és Portugáliában a háztartás rendelkezésre álló jövedelme szinte minden megkérdezett roma háztartásban a nemzeti szegénységi küszöb alatt van.
- Romániában a roma válaszadók 78%-a szegénységben él, a sorban Csehország (80%), Lengyelország (81%) és Magyarország (81%) következik.
- Ezen túlmenően gyakorlatilag minden megkérdezett négy vagy több gyermeket nevelő roma háztartás szegénységben él.
- A roma gyermekek a legvesélyeztetettebbek, akik halmozottan hátrányos helyzetben vannak: a nemzeti szegénységi küszöb alatti jövedelemmel rendelkező háztartásban élő romák 42%-a 18 év alatti gyermek.
- Úgy tűnik, a fizetett munka szinte semmilyen hatással nincs a roma háztartások relatív anyagi helyzetére. Olaszországban a fizetett munkával rendelkező romák 95%-a a nemzeti szegénységi küszöb alatt él. Ez az arány 93% Franciaország esetében és 92% Portugáliában. A fizetett munkával rendelkező romák körében Magyarországon, Lengyelországban (67%) és Romániában (70%) élnek a legkevesebben a szegénységi küszöb alatt.
- Portugáliában a megkérdezett romák csaknem háromnegyede (73%), Szlovákiában, Lengyelországban és Spanyolországban pedig több mint a fele él olyan háztartásban, ahol szinte nulla a munkaerő-piaci részvétel. Görögországban a legmagasabb a munkavállalási arány (25%, alacsony munkaintenzitású) és hasonlóan az egyéni foglalkoztatási rátához, itt a legkisebb a romák és a közelben élő nem romák között a különbség.
- A két vagy három gyermeket nevelő háztartásokban a nők foglalkoztatása enyhítheti a nélkülözést, de átlagosan a háztartás ebben az esetben is a szegénységi küszöb alatt marad.
- Nagyobb különbség csak az egygyermekes vagy gyermektelen háztartásokban mutatkozik, ha legalább egy nőnek van munkája. A gyermektelen háztartásokban élők 63%-a a szegénységi küszöb alatt él annak ellenére, hogy a háztartás egy női tagja dolgozik. A szegénységi küszöb alatt élők aránya 85%, ha a nőnek nincs munkája.
- A megkérdezettek közül a romák 42%-a és a nem romák 12%-a nyilatkozta azt, hogy nem jut elektromos áramhoz, folyóvízhez és nem megoldott a szennyvízelvezetés. A legrosszabb lakhatási körülményekről Romániában, Szlovákiában és Magyarországon számoltak be.
- Átlagban véve a felmérésben szereplő roma gyermekek körülbelül 41%-a olyan háztartásban él, ahol a felmérést megelőző hónapban legalább egyszer előfordult, hogy valaki éhezett, mert nem volt elég pénz enni valóra. A romák esetében ez az arány legalább háromszorosa a nem romákhoz viszonyítva.
- Szlovákiában a romák körében 12-szer, míg Olaszországban 40-szer nagyobb az éhezéssel küszködő háztartásban élő gyermekek aránya, mint a nem roma népességben belül. Olaszország és Görögország esetében, ahol Románia után a második legmagasabb az éhező gyermekek aránya, ez éles ellentétben áll a romák magas foglalkoztatási rátájával.

Az Európa 2020 növekedési stratégiában a szegénységben élők vagy társadalmi kirekesztéssel szembesülők számának csökkentésére vonatkozó célmutató három komponensből áll. A mutató azoknak a számát összegzi, akik: szegénységben; vagy súlyos anyagi nélkülözésben; vagy nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élnek (1. táblázat).

A szegénységben élők háztartásának a háztartás méretével és a gyermekek korával súlyozott jövedelme igen alacsony, a nemzeti szegénységi küszöb alá esik. Nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élőknek minősülnek azok a 0–59 éves személyek, akik olyan háztartásban élnek, ahol a munkaképes korúak az előző évben a lehetséges munkaidejük kevesebb mint 20%-át töltötték munkával. Ez a mutató azon személyek arányáról ad információt, akiknek ekvivalens rendelkezésre álló jövedelme a szegénységi küszöb alatt van. A szegénységi küszöböt minden ország esetében a nemzeti medián ekvivalens rendelkezésre álló jövedelem 60%-ában határozzák meg. A rendelkezésre álló jövedelem a háztartás összes éves nettó jövedelmeinek az összege. A háztartások méretében és összetételében fennálló különbségek figyelembevételére érdekében a jövedelmi adatokat felnőtt egyenértékűre lebontva adják meg. Ez azt jelenti, hogy a háztartás összjövedelmét az úgynevezett módosított OECD-ekvivalenciaskála használatával elosztják az ekvivalens háztartásmérettel. A skála az első felnőtthez 1,0-es súlyt, a háztartás 14. életévét

betöltött további tagjaihoz 0,5-ös súlyt, a 14 év alatti gyermekekhez pedig 0,3-as súlyt rendel.

Súlyos anyagi nélkülözésben azok élnek, akiknek nem telik alapvető szükségleteik kielégítésére, például az otthon fűtésére, vagy elmaradásban vannak az esedékes lakbér vagy hiteltörlesztő részlet kifizetésével. A súlyos anyagi nélkülözésben élők aránya a népesség százalékban kifejezett azon hányada, akik a „gazdasági teher és tartós fogyasztási cikkek” dimenziójában meghatározott kilenc tétel közül legalább négyről anyagi okból lemondani kényszerülnek. Ez a kilenc tétel a következő: 1) lakáshitel-törlesztéssel vagy lakbérrel, közműszámlákkal, részletfizetéssel vagy egyéb hiteltörlesztéssel kapcsolatos fizetési hátralék; 2) évi egyhetes, nem otthon töltött üdülés; 3) kétnaponta hús-, csirke-, halétel (vagy azzal egyenértékű vegetáriánus étel) fogyasztása; 4) váratlan kiadások fedezése; 5) anyagi okból nincs telefon (mobiltelefon) a háztartásban; 6) anyagi okból nincs színes televízió a háztartásban; 7) anyagi okból nincs mosógép a háztartásban; 8) anyagi okból nincs gépkocsija a háztartásnak; és 9) a lakás megfelelő fűtésének fedezete.

Az 1. táblázat áttekintést ad a romákról készített kísérleti felmérésben szereplő 11 uniós tagállam teljes népességéről.

A romákról készített kísérleti felmérés kérdéseit úgy fogalmazták meg, hogy a munkaintenzitás és

1. táblázat: Az Európa 2020 stratégia szegénységre és társadalmi kirekesztésre vonatkozó mutatói a teljes népességre vetítve, uniós tagállamonként (%)

	Az Európa 2020 stratégia szegénységre és társadalmi kirekesztésre vonatkozó mutatói 2011-ben			
	Alacsony munkaintenzitás	Szegénység	Súlyos anyagi nélkülözés	Szegénység vagy társadalmi kirekesztés
BG	11	22	44	49
CZ	7	10	6	15
EL	12	21	15	31
ES	12	22	4	27
FR	9	14	5	19
IT	10	20	11	28
HU	12	14	23	31
PL	7	18	13	27
PT	8	18	8	24
RO	7	22	29	40
SK	8	13	11	21
EU-27	10	17	9	24

Megjegyzés: Az utolsó oszlopban szereplő adat kisebb mint az előző három összege a három csoport közötti átfedések miatt.

Forrás: Eurostat, EU-SILC, 2011

a szegénységi arány megbecsülhető legyen, és a felmérés nagy vonalakban képet alkothasson a megkérdezett háztartások esetleges súlyos anyagi nélkülözéséről.

4.1. Szegénységi küszöb

A szegénységi küszöb az Európa 2020 stratégiában a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem céljának legfontosabb mutatója. Alacsony, a nemzeti medián (közepes jövedelem) 60%-a alatti jövedelemre utal. A nemzeti medián jövedelemszinttől függő relatív fogalom, amely csak közvetett módon méri a szegénységet. A valamely adott jövedelemmel fenntartható életszínvonal a rendelkezésre álló vagyontárgyak, a lakhatáshoz és közszolgáltatásokhoz való hozzáférés és a személyes szükségletek függvénye is. A jövedelem azonban mérhető és összehasonlítható, és az alacsony jövedelem még mindig jó mutatója a szegénységnek. Tekintettel arra, hogy a jövedelem csak jelzést adhat egy többdimenziós jelenségről, az a megegyezés született, hogy szegénységi küszöbként utalnak rá és a legfontosabb szegénységre vonatkozó mutatója lesz az Európai Unió 2000–2010-es lisszaboni növekedési stratégiájának.

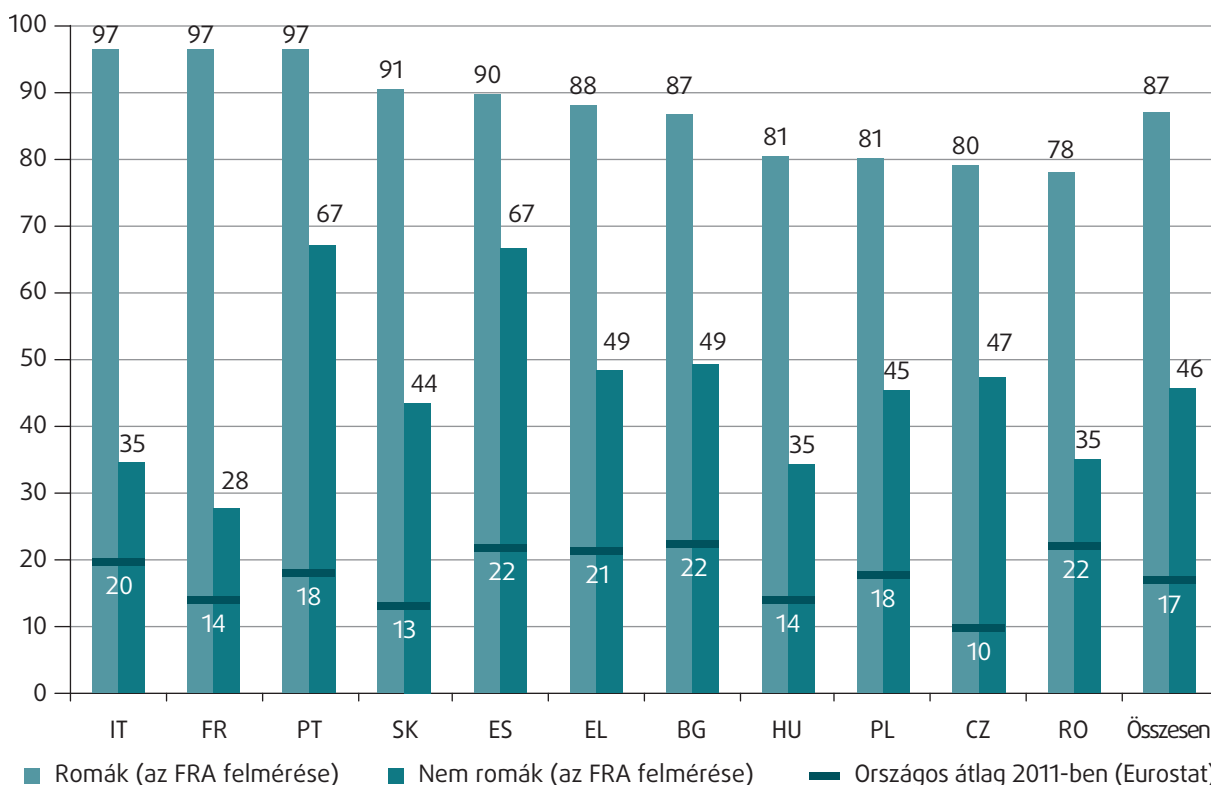
A marginalizált életkörülmények közvetlenül megmutatkoznak az anyagi nélkülözés mutatójában.

A súlyos anyagi nélkülözés mérését szolgáló tételekre azonban az általános népességen belüli megoszlás és elterjedtség alapján esett a választás. Ezek a tételek így nem alkalmasak arra, hogy a felmérésben vizsgált egyes környékeken élő romák életkörülményeit visszaadják.

Olaszországban, Franciaországban és Portugáliában a megkérdezett roma háztartások szinte 100%-ában a nemzeti szegénységi küszöb alatt van a háztartás rendelkezésre álló jövedelme. Ez Romániában a legalacsonyabb, ahol a romák 78%-a él a szegénységi küszöb alatt (14. ábra). A jövedelemre vonatkozó kérdés a lehetséges be nem jelentett jövedelemforrásokra is kitér, és az egész Európai Unión belüli jövedelemeloszlásról tanúskodik, ahol a romák a skála legalján foglalnak helyet.

Valamennyi vizsgált tagállamban a kiválasztott térségekben láthatóan gyengébb volt a munkaerőpiac, és a szegénységi arány meghaladta az országos átlagot a közelben élő megkérdezett nem romák esetében is. Az eltérés részben az FRA romákról készített kísérleti felmérésében alkalmazott megközelítéshez köthető, amely általában túlbecsüli a szegénységi arányt. A legmagasabb értéket Portugáliában és Olaszországban jegyezték fel, ahol a nem romák 67%-a esetében a háztartás ekvivalens jövedelme nem éri el a nemzeti szegénységi küszöböt.

14. ábra: Szegénységben (a nemzeti medián 60%-a alatt) élők, uniós tagállamonként (%)

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők; az Eurostat EU-SILC felmérése, 2011

ALAPVETŐ FOGALMAK

Ekvivalens jövedelem

A romákról készített kísérleti felmérés keretében megkérdezték, hogy havonta átlagosan mennyiből él a háztartás. Míg ez jó becslést ad a relatív jövedelmi helyzetről, általában alulbecsüli az éves jövedelem összegét, amelyet az Eurostat által alkalmazott szokásos szegénységi mutatónál használnak. A havi jövedelem nem terjed ki a rendszertelen jövedelemre vagy az egyszerre kifizetett összegekre, és tekintettel arra, hogy a felmérés csak egy kérdést tesz fel ebben a témában, valószínűsíthető, hogy a kisebb jövedelemek kimaradnak. Az ekvivalens jövedelmet a módosított OECD-skála alapján számítják, hogy a nagyobb háztartások esetében figyelembe vegyék a méretgazdaságosságot. A módosított OECD-skála az első felnőttökhöz 1,0-es súlyt, a háztartás további felnőtt tagjaihoz 0,5-ös súlyt, a gyermekekhez pedig 0,3-as súlyt rendel. A módosított OECD-skála azonban olyan méretgazdaságosságot feltételez, amely a mélyszegénységben élő nagy roma háztartások esetében nem feltétlenül helytálló. A következetesség kedvéért az elemzés az Eurostat által közzétett 2010-es nemzeti küszöböket veszi alapul, minthogy ezek voltak elérhetők az interjúk készítése idején. A szegénységi küszöb alatt élőknek a romákról készített kísérleti felmérés adatai alapján számított aránya valószínűleg enyhén túlbecsüli a szegénységi arányt.

4.2. Dolgozó szegények

A foglalkoztatásról azt feltételezik, hogy a legjobb védelmet nyújtja a szegénységgel szemben, a megkérdezett roma háztartások esetében azonban ez nem feltétlenül van így. A foglalkoztatottak szegénységi aránya azon fizetett munkával rendelkezők számára utal, akiknél a háztartás jövedelme nem éri el a nemzeti szegénységi küszöböt. Foglalkoztatotti szegénységről akkor beszélhetünk, ha a háztartás munkából származó teljes jövedelme nem fedezi a háztartás szükségleteit vagy azért, mert a kenyérkeresők bére túl kevés, vagy azért, mert a háztartás túl nagy. Az Eurostat adatai szerint nőtt a foglalkoztatottak szegénységi aránya, és az EU-28-ban 2012-ben az aktív népesség körében elérte a 9,3%-ot.³⁸

Úgy tűnik, a fizetett munka szinte semmilyen hatással nincs a roma háztartások relatív anyagi helyzetére. Olaszországban a megkérdezett fizetett munkával rendelkező romák 95%-a a nemzeti szegénységi küszöb alatt élt, Franciaországban 93%, míg Portugáliában 92% volt ez az arány. A fizetett munkával

rendelkező roma válaszadók körében Magyarországon, Lengyelországban (67%) és Romániában (70%) élnek a legkevesebben a szegénységi küszöb alatt. A nem roma válaszadóknál a foglalkoztatottak szegénységi aránya nemcsak hogy sokkal alacsonyabb, hanem a munkanélküliek szegénységi arányától is lényegesen eltér.

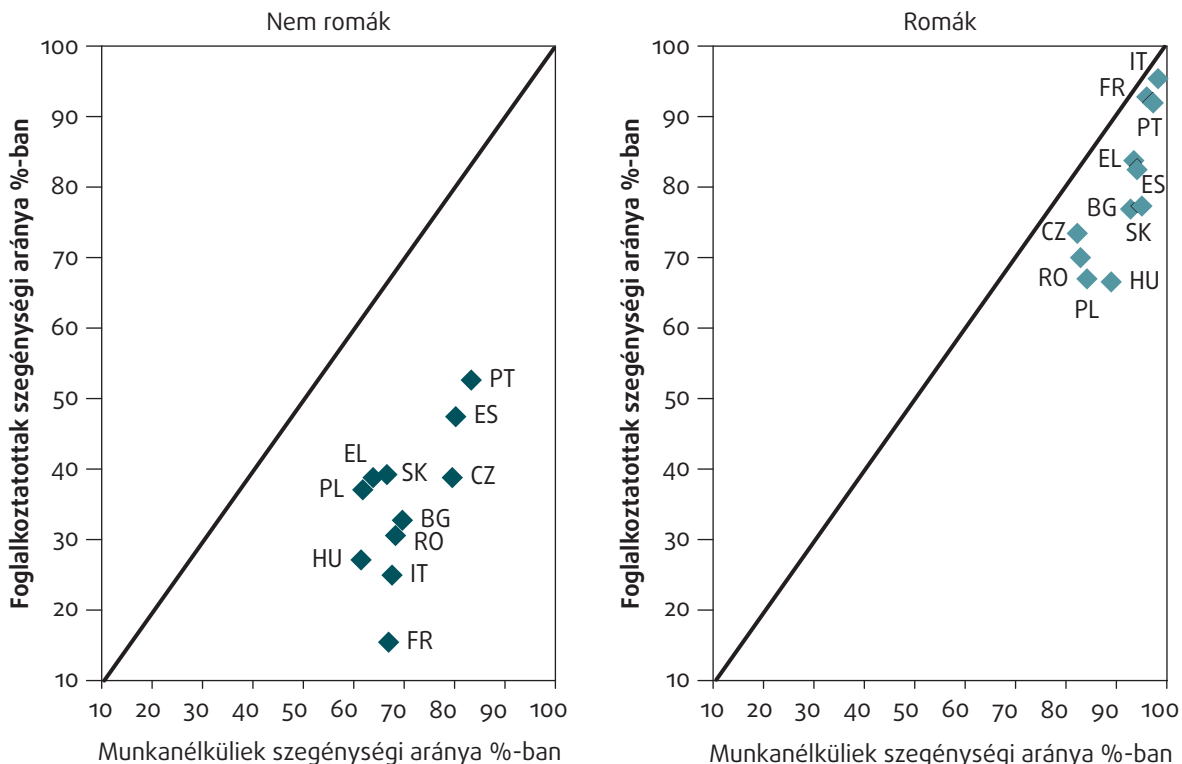
A 15. ábra a roma és nem roma népesség körében hasonlítja össze a foglalkoztatottak és munkanélküliek szegénységi arányát. Minél lejjebb helyezkedik el egy ország az átlón, annál nagyobb a hatása a foglalkoztatásnak. A nem roma válaszadók esetében a foglalkoztatottak szegénységi aránya kevesebb mint a fele a munkanélküliekének. Ezzel éles ellentétben áll a romák általában sokkal magasabb szegénységi aránya. Az anyagi helyzet foglalkoztatást kísérő javulása nem elégséges ahhoz, hogy a családokat a szegénységi küszöb fölé emelje.

Ez azt jelenti, hogy a romák anyagi szempontból nem motiváltak a munkavállalásra, ha a munka még a megélhetést sem garantálja számukra és családjuk számára. Ezenfelül a megkérdezett munkanélküli romáknak csak kis hányada juthat álláskeresési járadékhoz, ami meg is látszik a vizsgált 11 tagállam szinte 100%-os jövedelmi szegénységi arányában. Csehországban, Romániában és Lengyelországban valamivel alacsonyabb a munkanélküliek szegénységi aránya, de a munkanélküli nem roma válaszadók helyzete csak Csehországban hasonló.

Az EU „szegénységi rés” elnevezésű mutatója az alacsony jövedelem miatti szegénység intenzitásáról ad képet (16. ábra). A medián különbséget mutatja meg egy adott háztartás jövedelme és a nemzeti szegénységi küszöb között. Olaszországban a szegénységben élő romák felének jövedelme 66%-kal elmarad az olasz küszöbtől. Ez azt jelenti, hogy egy egyfős háztartásnak több mint havi 527 euróra van szüksége csak ahhoz, hogy elérje az olasz küszöböt. Romániában a nemzeti küszöb csak havi 106 euró. Itt a szegénységi rés 52%, ami annyit tesz, hogy a szegénységi küszöb alatt élő romák felének kevesebb mint havi 51 euróból kell megélnie (az egyfős egyenérték szerint). Figyelembe véve a tényleges megélhetési költséget ezekben a tagállamokban, nyilvánvaló, hogy a megkérdezett roma háztartások jövedelme, amely nem éri el a szegénységi küszöböt, nem fedezi az alapvető szükségleteket. A nem romák esetében a szegénységi rés sokkal közelebb van a nemzeti küszöbhez. Ennek a tetemes jövedelmkülönbségnek az egyik lehetséges magyarázata a roma háztartások egyenetlen kormegoszlása és az azokban élő nyugdíjogosultak alacsony aránya. A nyugdíjkifizetések a legtöbb országban jelentős mértékben hozzájárulnak a háztartás jövedelméhez, megelőzve ezzel a szegénységet. Az elemzés azt mutatja, hogy a romák

³⁸ Eurostat, a foglalkoztatottak szegénységi aránya (forrás: SILC).

15. ábra: Foglalkoztatottak és munkanélküliek szegénységi aránya (a nemzeti 60%-os medián küszöb alatt), uniós tagállamonként (%)

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, 16. életévüket betöltött egy háztartásban élők

sokkal kevesebb nyugellátást kapnak, mint a nem roma háztartások, ez pedig tovább rontja a rossz anyagi helyzetet. Az is valószínűsíthető, hogy a háztartások jövedelmének kisebb része származik nyugdíjból a romák esetében, mint a nem romák körében, a romák rövidebb várható élettartama miatt. A romák és nem romák átlagéletkorára vonatkozó felmérési adatok némiképp erre utalnak. A nyugellátások hatását közelebbről megvizsgáló további jelenlegi és majdani kutatások segíthetik a szegénység dinamikájának jobb megértését.

Gyermekszegénység

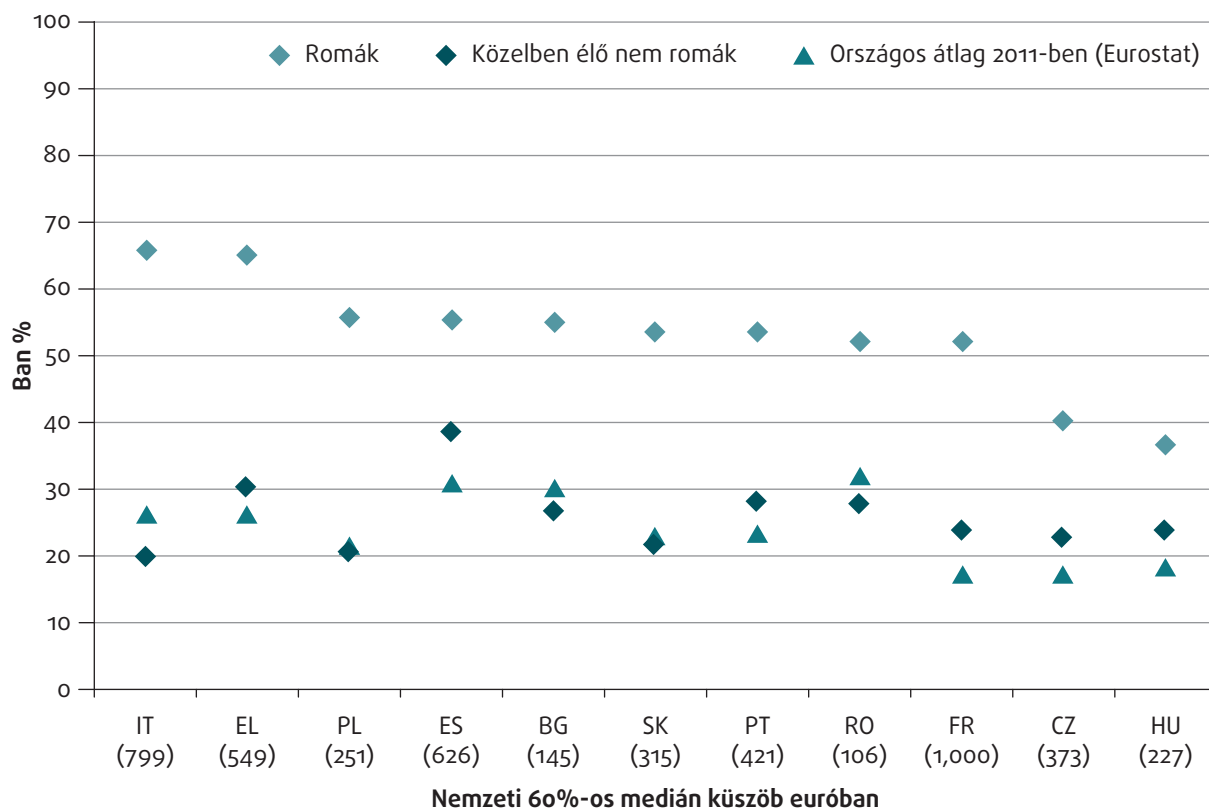
A gyermekszegénység felszámolása és a hátrányos helyzet körforgásának megtörése vezérli az Európai Bizottságot a gyermekeket az Európai Unió Alapjogi Chartája és a gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezmény szerint megillető jogok tiszteletben tartásának, védelmének és érvényesülésének biztosításában. A „Beruházások a gyermekek érdekében: a hátrányos helyzetből való kitörés” című 2013. évi közlemény felszólítja a tagállamokat, hogy fordítsanak külön figyelmet a halmozottan hátrányos helyzetű, ezért különösen veszélyeztetett gyermekekre, például

a roma gyermekekre.³⁹ A roma gyermekek körében a nemzeti szegénységi küszöb alatti jövedelmű háztartásban élők aránya kétszer akkora, mint a közelben élő nem roma gyermekek esetében (17. ábra). A szegénységben élő romák 42%-a még nem töltötte be 18. életévét (a nem roma háztartásoknál ez az arány ennek körülbelül a fele, 22%). A gyermekek különösen kiszolgáltatottak, mivel 15 éves koruk előtt nem juthatnak be a munkaerőpiacra, és teljesen a családjuk és az állam által biztosított ellátástól függenek. Sem a családok, sem a szociális védelmi mechanizmusok nem fedezik a szegény családokban élő roma gyermekek anyagi jólétet megalapozó szükségleteit.

A Bizottságnak a gyermekszegénység felszámolására és az elegendő erőforráshoz való hozzáférés biztosítására irányuló stratégiája a szülők munkaerő-piaci részvételét kívánja támogatni, és ezáltal elérhetővé tenni a kora gyermekkori oktatást, továbbá oly módon javítani a munka minőségét, hogy a szülők egyensúlyt tudjanak tartani a munka és a szülői feladatok között.

³⁹ Európai Bizottság (2013b).

16. ábra: Relatív szegénységi rés, uniós tagállamonként (EUR)*

Megjegyzések: *A havi ekvivalens jövedelem és a nemzeti szegénységi küszöb közötti relatív szegénységi rés mediánja (az Eurostat 60%-os havi medián küszöbértéke egy egyfős háztartásra vetítve, euróban).
Az országok életszínvonalának közvetlen összehasonlításához figyelembe kell venni a vásárlóerő különbségeit.

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők

A nők munkaerő-piaci részvételét gyakran tekintik olyan kiegészítő eszköznek, amely létfontosságú a gyermekek szegénységéből való kiemeléséhez. A következő elemzés a nők munkaerő-piaci részvételének hatását vizsgálja olyan többfős háztartásokban, ahol legalább egy munkaképes korú (20–59 éves) nő él. Az egyfős és egyszülős háztartások nem túl elterjedt háztartástípusok a romák körében, így az elemzés nem különbözteti meg ezeket. A felmérés a háztartás teljes jövedelméről gyűjtött információkat, ami nem teszi lehetővé a nemek szerinti különbségtételt a jövedelmekben. Azokban a háztartásokban, ahol nincs 18 év alatti gyermek, a nők munkaerő-piaci részvétele jelentős változást hoz az ilyen típusú háztartások szegénysége szempontjából. A nők foglalkoztatását figyelmen kívül hagyva a legtöbb országban továbbra is magas a gyermektelen háztartások szegénységi aránya. Ezekben a háztartásokban egyedül Magyarországon és Lengyelországban csökkenti a nők munkavállalása a szegénységi arányt, mégpedig 40%-ra.

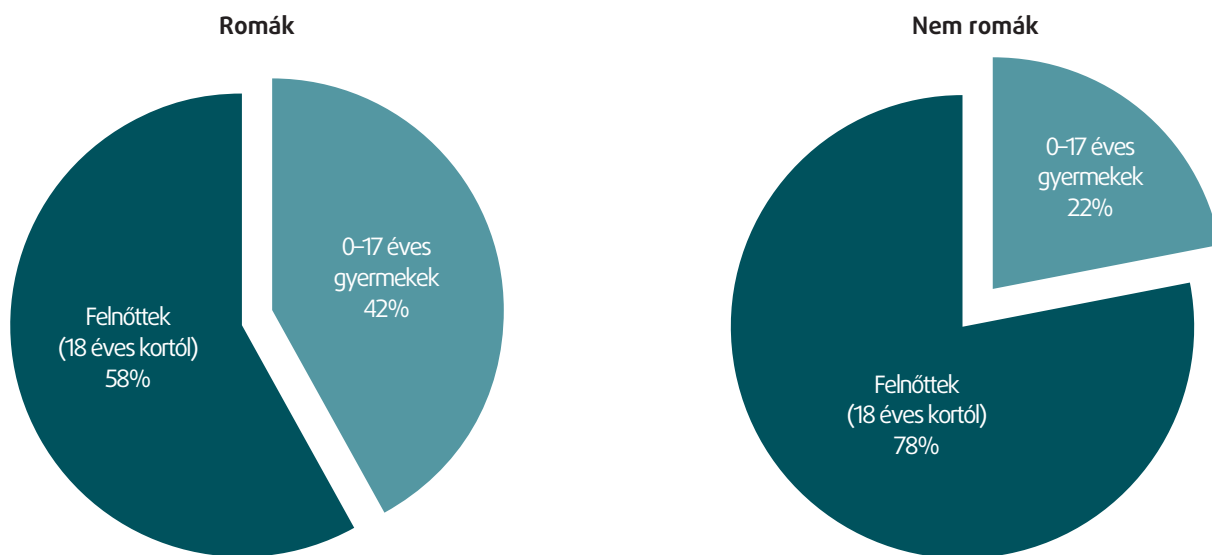
A szegénységi arány a gyermekek számával növekszik. A nők foglalkoztatásának hatása a gyermekes háztartások szegénységi arányára azonban igen

mérsékelt, a négy vagy több gyermeket nevelő háztartásokban a szegénységi arány így közel 100% marad. A nők foglalkoztatása néhány kivétellel egyik vizsgált tagállamban sem jár érdemi hatással a gyermekes háztartások szegénységi arányára. Például Romániában az egy gyermeket nevelő háztartások szegénységi aránya 54%, ha a háztartásból legalább egy nő dolgozik, míg ez az arány 74%, ha egy nőnek sincs munkája (2. táblázat). Ez azzal magyarázható, hogy Romániában különösen alacsony a szegénységi küszöb, így a kis jövedelem is segít a küszöb átlépésében.

4.3. Alacsony munkaintenzitású háztartások az FRA romákról készített kísérleti felmérésében

Az Európa 2020 stratégiában a szegénység és a társadalmi kirekesztés csökkentésére vonatkozó célmutató második komponense az alacsony

17. ábra: 0–17 éves szegénységben élő gyermekek aránya, roma és nem roma válaszadók szerint (%)

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők

2. táblázat: Szegénységi arány, ha dolgozik a háztartásban nő, és ha nem,* a roma háztartásban élő gyermekek száma szerint és tagállamonként (%)

	Többfős háztartás gyermek nélkül		Többfős háztartás 1 gyermekkel		Többfős háztartás 2-3 gyermekkel		Többfős háztartás 4 vagy több gyermekkel	
	Egy nő sem dolgozik	Egy vagy több nő dolgozik	Egy nő sem dolgozik	Egy vagy több nő dolgozik	Egy nő sem dolgozik	Egy vagy több nő dolgozik	Egy nő sem dolgozik	Egy vagy több nő dolgozik
BG	90	65	91	79	90	82	94	91
CZ	77	63	77	74	82	80	97	93
EL	87	70	86	75	88	88	92	92
ES	91	76	92	80	91	78	95	100
FR	97	71	97	100	99	100	97	100
HU	72	40	83	72	86	75	96	89
IT	99	91	100	89	99	100	98	91
PL	75	40	74	81	84	81	85	89
PT	94	88	94	74	99	96	98	100
RO	64	49	74	54	84	75	93	83
SK	87	51	91	72	97	87	97	94
A felmérés szerint összesen	85	63	87	74	91	83	95	92

Megjegyzés: *Csak többfős roma háztartások, ahol legalább egy nő munkaképes korú. Gyermekek: 18 év alatti, a háztartásban élő személy.

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők

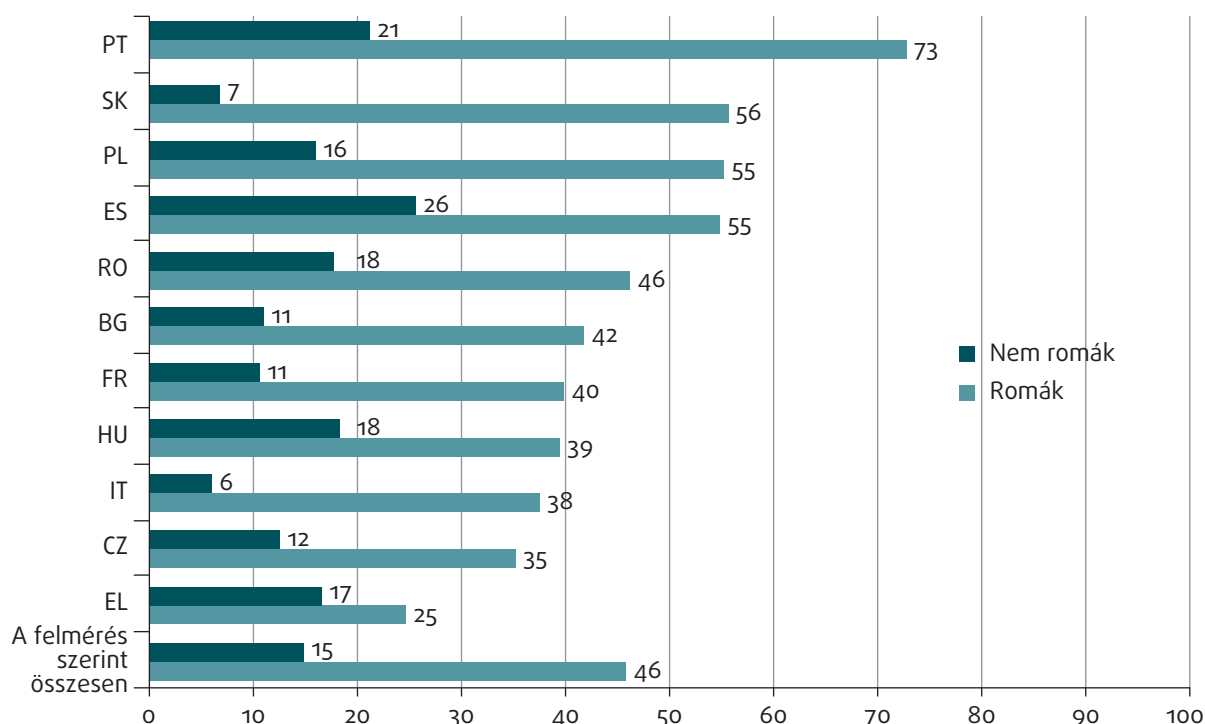
munkaintenzitású háztartásokban élők számával foglalkozik. Az alacsony munkaintenzitás a háztartás fizetett munkával rendelkező tagjainak és a munkaképes korú (20–59 éves) tagjainak arányára vonatkozik, ahol a fizetett munka az FRA felmérésének meghatározása szerint magában foglalja a teljes munkaidős és részmunkaidős foglalkoztatást, valamint az önfoglalkoztatást és a fizetett alkalmi munka bármilyen formáját. A munkaintenzitás ebben az elemzésben a háztartás fizetett munkával rendelkező tagjainak aránya a háztartás összes munkaképes korú (20–59 éves) tagjához képest. Egy háztartás akkor alacsony munkaintenzitású, ha a háztartás munkaképes tagjainak kevesebb mint 20%-a rendelkezik fizetett munkával. A mutató nem tesz különbséget a részmunkaidős és az alkalmi munka között, ezért meglehetősen alábecsüli az alacsony munkaintenzitást az Európa 2020 stratégia mutatójához képest. Portugáliában a megkérdezett romák csaknem háromnegyede (73%), Szlovákiában, Lengyelországban és Spanyolországban pedig több mint fele él olyan háztartásban, ahol szinte senki nem dolgozik a munkaerőpiacon (18. ábra). Görögországban

(25%) a legalacsonyabb a munkavállalási arány, és hasonlóan az egyéni foglalkoztatási arányhoz, itt a legkisebb a romák és a nem romák között a különbség. Az alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő nem romák aránya Spanyolországban (26%), Portugáliában (21%), Magyarországon (18%) és Romániában (18%) a legmagasabb, ezekben az országokban az alacsony munkaintenzitás aránya meglehetősen eltérő a roma népességben.

4.4. Marginalizált és rendkívül szegényes életkörülmények

Az Európa 2020 stratégia szegénységre és társadalmi kirekesztésre vonatkozó mutatója egy harmadik komponenst – „súlyos anyagi nélkülözés” – is magában foglal, amely az alapvető szükségletek anyagi fedezetlenségére utal.⁴⁰ Az FRA felmérésének adatai nem teszik lehetővé ennek a mutatónak az

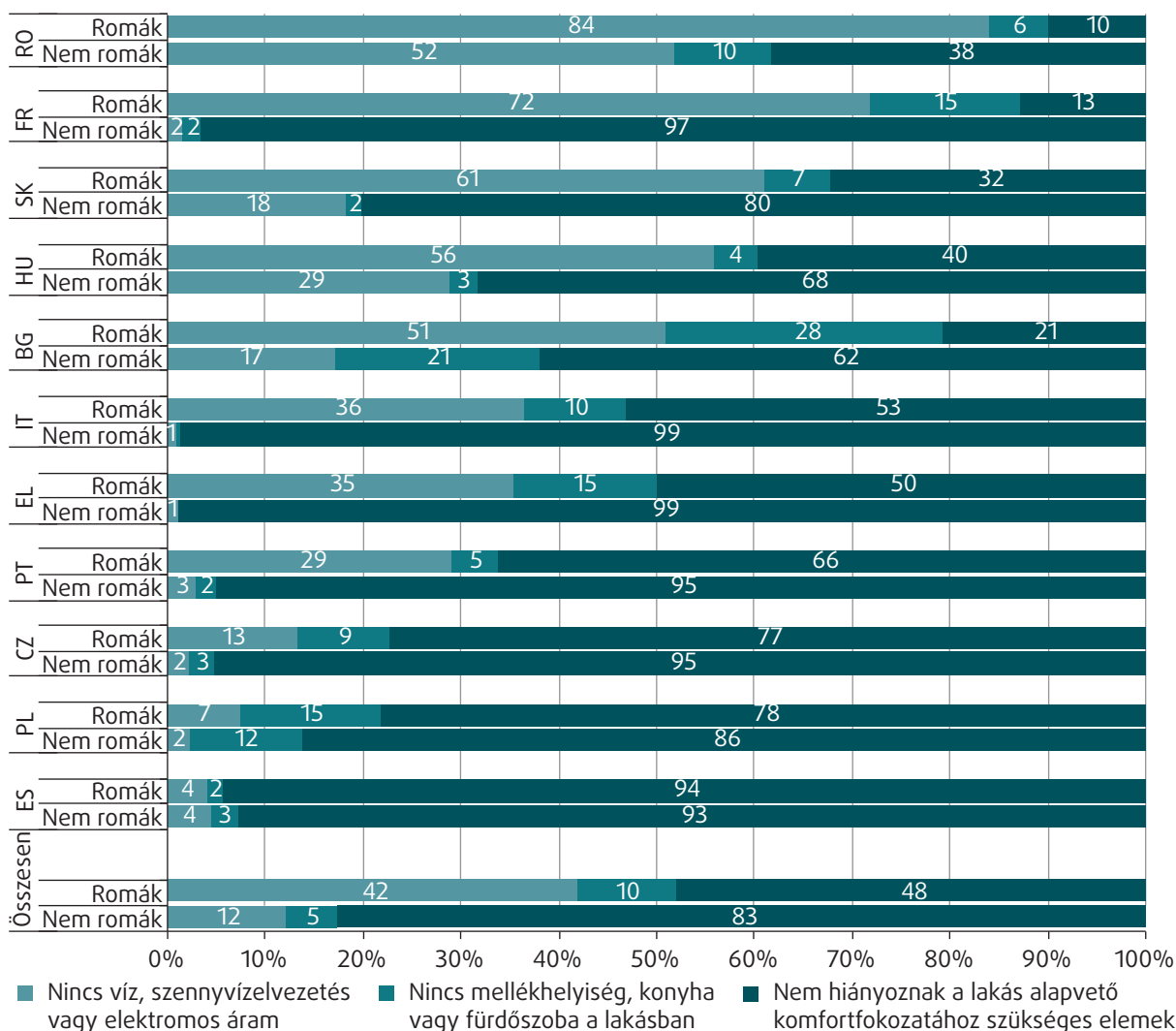
18. ábra: Alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők, uniós tagállamonként (%)

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők

⁴⁰ Lásd a 45. lábjegyzetet.

19. ábra: A lakhatás alapvető komfortfokozatához szükséges elemek, roma és nem roma válaszadók szerint, uniós tagállamonként (%)

Megjegyzés: Rossz lakhatási körülmények: (1) Nagyon rossz lakhatási körülmények: nincs elektromos áram, vezetékes víz, szennyvízhálózat vagy szennyvíztartály, (2) Nem megfelelő lakhatási körülmények: nincs mellékhelyiség, fürdőszoba vagy konyha (a fűtést nem vették figyelembe), (3) Ezen elemek mindegyike megtalálható.

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők

alkalmazását, de megerősítik, hogy a romák súlyosan hátrányos helyzetben vannak a megélhetés terén.

A 19. ábra mindenekelőtt a romák és nem romák lakhatási körülményeit állítja szembe egymással. Úgy tűnik, hogy szemben a közelben élő nem romák 52%-ával, a Romániában megkérdezett romák 84%-ának az elektromos áram, víz és szennyvízelvezetés iránti szükséglete nem kielégített. Bár az általános életszínvonal összességében sokkal jobb Franciaországban, Görögországban és Olaszországban, a felmérés eredményei azt mutatják, hogy Görögországban, Olaszországban és Franciaországban a megkérdezett roma háztartások 35%, 36%, illetve 72%-ában hiányoztak a lakhatás alapvető komfortfokozatához szükséges elemek,

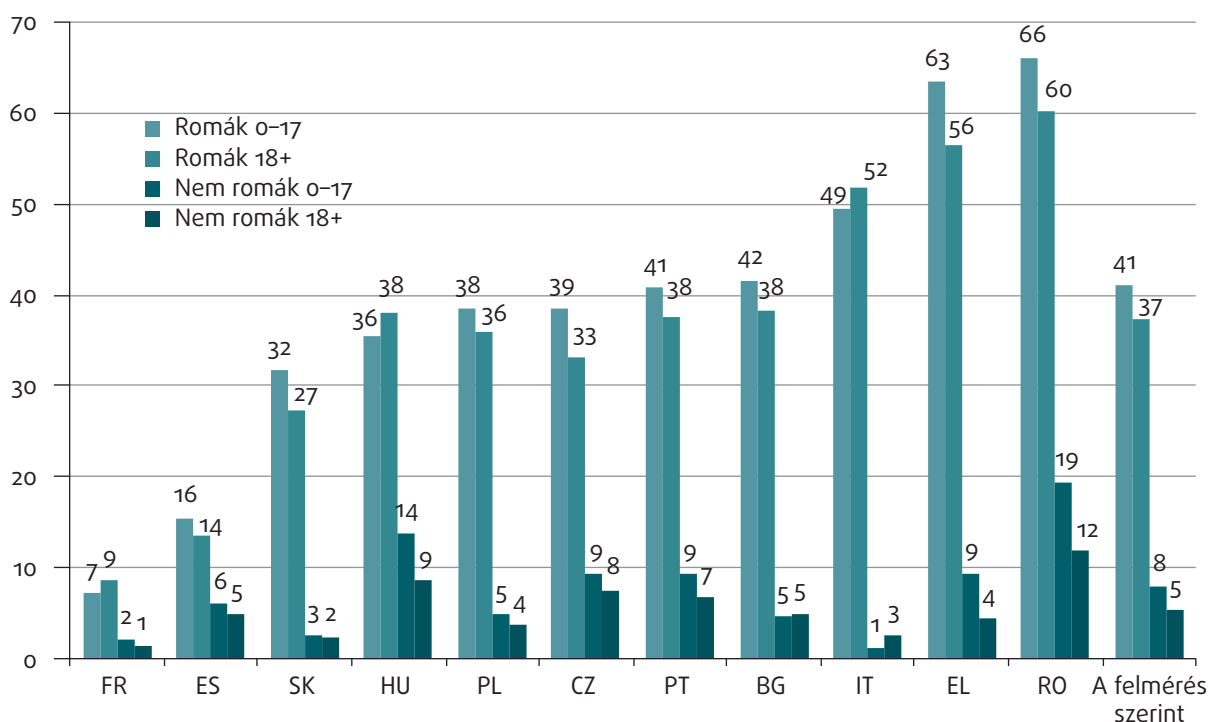
míg a közelben élő nem romák esetében ez az arány 1%-4% volt.⁴¹ Ezenfelül a kérdezőbiztosok rendkívül rossz élet- és lakhatási körülményeket tapasztaltak egyes tagállamok bizonyos térségeiben, különösen Görögországban.

Más tanulmányokkal összhangban a felmérés eredményei azt mutatják, hogy számos roma olyan körülmények között él, amelyek inkább a világ legszegényebb térségeire jellemzőek, semmint a 21. századi Európára.⁴² Ezt szemléletesen példázza azon 18 év alatti gyermekek aránya, akik olyan háztartásban

⁴¹ Franciaországban a mintába csak vándorló életmódot folytató romák (*gens du voyage*) kerültek.

⁴² Peric, T., (2012).

20. ábra: A háztartásban él legalább egy olyan személy, akinek az elmúlt hónapban legalább egyszer éhesen kellett lefeküdni, uniós tagállamonként (%)

Megjegyzés: 0-17 év közötti gyermekek és 18 éves és idősebb felnőttek olyan háztartásban, ahol az elmúlt hónapban legalább egyszer előfordult, hogy valakinek „éhesen kellett lefeküdni este, mert nem volt elég pénz ennivalóra”.

Forrás: Az FRA kísérleti felmérése a romákról, 2011, egy háztartásban élők

élnak, ahol legalább egyvalakinek „éhesen kellett lefeküdni este, mert nem volt elég pénz ennivalóra” (20. ábra). Az éhező gyermekek aránya legalább háromszor olyan magas a romák körében, mint a megkérdezett nem roma népességben belül. Szlovákiában az olyan háztartásokban élő gyermekek aránya, ahol éheznek, tizenegyszer nagyobb a romák, mint a nem romák esetében. Olaszországban az olyan háztartásokban élő gyermekek aránya, ahol éheznek, negyvenszer nagyobb a romák, mint a nem romák esetében. A Románia után a második legmagasabb gyermekéhezési aránnyal rendelkező Olaszországban

és Görögországban ez éles ellentmondásban áll azzal a ténnyel, hogy ebben a két országban a második legnagyobb a romák foglalkoztatási aránya. Ez egyben az aktív integrációs politikák korlátait is jól példázza, és azt mutatja, hogy az Európai Unióban éhezéstől és súlyos nélkülözéstől szenvedő családoknak azonnali és közvetlen támogatásra van szüksége. Felismerve, hogy a válság utáni Európában nő az éhezők aránya, az Európai Unió Tanácsa 2013. december 11-én rendeletet hagyott jóvá egy a legrászorultabbakat segítő uniós segélyalapról. A 3,5 milliárd eurós támogatást 2014 és 2020 között osztják szét a tagállamok között.⁴³

⁴³ Coreper (2013).

Következtetések

Az elemzés azt mutatja, hogy a nemzeti és regionális különbségek ellenére az Európai Unió tagállamaiban a megkérdezett romák többszörös társadalmi-gazdasági hátránnyal küzdenek, amelyet gyakran a megfelelő foglalkoztatás és/vagy a munkaerő-piaci hozzáférés hiánya okoz. A helyzetet befolyásoló tényezők közé tartozik az állandó hátrányos megkülönböztetés és kirekesztés együttes hatása, valamint az oktatás és képzés hiánya, amelyek segíthetnék a munkaerőpiachoz való hozzáférést.

A romák hosszú ideje tartó hátrányos megkülönböztetése és kirekesztése elszánt lépéseket igényel. A hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó uniós jogszabályokat, különösen a foglalkoztatás és a képzés területén, szigorúan be kell tartani és nyomon kell követni a szociális partnerekkel, az esélyegyenlőségi szervezetekkel és más emberi jogi mechanizmusokkal szoros együttműködésben.

A romák foglalkoztatási mintái eltérőek a vizsgált tagállamokban, ami a különböző csoportok által az állami intézkedésekre és a piaci viszonyokra válaszként adott túlélési stratégiák eddigi alakulását tükrözi. Az általános népességgel összehasonlítva bizonyos összefüggések tapasztalhatók a nemzeti foglalkoztatási ráták és a felmérésben szereplő nem romák foglalkoztatási helyzete között. Ez az összefüggés a romák foglalkoztatási rátája és a nemzeti munkaerőpiac között nem figyelhető meg, ami arról tanúskodik, hogy a nemzeti munkaerő-piaci politikák csak korlátozott hatást tudnak kifejteni a romák helyzetére. Következésképp az eredményesség érdekében a foglalkoztatási stratégiáknak regionális fejlesztési megközelítést kellene követniük, és a nagy roma népességű helységeket és hátrányos helyzetű térségeket kellene megcélozniuk.

Az önfoglalkoztatás, amely elterjedtebb Olaszországban, Görögországban, Franciaországban és Portugáliában,

láthatóan megerősíti a munkaerő-piaci hátrányokat. Az önfoglalkoztatást támogató politikáknak túl kellene mutatniuk a jövedelemteremtésen, hogy egyenlő hozzáférést biztosítsanak a társadalombiztosításhoz.

Az egyik legfontosabb megállapítás az, hogy a fizetett munka önmagában nem elegendő a romák szegénységének enyhítéséhez. A „dolgozó szegények” kitartó jelenségének hosszú távon szörnyű következményei lehetnek, a fiatalok elveszíthetik a magasabb iskolai végzettség és az az iránti motivációjukat, hogy a megfelelően fizetett munkára alapozzák életstratégiájukat. Az adatokból az derül ki, hogy az „átlagos roma” tipikus munkája nem garantálja az „átlagos roma család” megélhetését. A szociális transzferekkel kiegészítve minimálbért garantáló munkalehetőségeknek ezért elegendő jövedelmet kell biztosítaniuk a megélhetéshez, így csökkentve a felmérésben feltárt mélyszegénységet és éhezést.

Egy másik fontos megállapítás a nők foglalkoztatásához kapcsolódik. A nők munkaerő-piaci részvétele enyhítheti a nélkülözést, de bizonyosan nem elég a szegénység megszüntetéséhez. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy a fiatalabb korosztályban csökken a roma nők és férfiak közötti különbség a foglalkoztatás terén. Ez tovább erősíthető a nők szerepvállalását elősegítő intézkedésekkel.

Az adatok azt mutatják, hogy átfedés van a hátrányos megkülönböztetés, valamint a rossz lakóhelyi és lakhatási körülmények között. Ennek súlyos következményei vannak, ideértve az elektromos áram, a vízellátás és a szennyvízelvezetés hiányát. A rossz életkörülmények nagy valószínűséggel súlyos hatással vannak elsősorban a gyermekekre, és azokat a megfelelő lakhatás és a szükséges szociális transzferek biztosításával kiemelt kérdésként kezelni kell annak érdekében, hogy a gyermekek és az idősek fedezni tudják alapvető szükségleteiket.

Melléklet: A felmérésről dióhéjban

Mely uniós tagállamok vettek részt a felmérésben?

A felmérést Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Franciaországban, Görögországban, Olaszországban, Magyarországon, Lengyelországban, Portugáliában, Romániában, Szlovákiában és Spanyolországban végezték.

Kik voltak az interjúalanyok és hogyan készültek az interjúk?

- Minden tagállamban mintegy 1000 roma háztartást és 500 nem roma háztartást választottak ki véletlenszerű mintavétellel olyan területeken, ahol az országos átlagnál köztudottan nagyobb arányban élnek romák. A felmérés tehát a 11 uniós tagállam azon régióinak helyzetéről ad képet, ahol a romák aránya átlagon felüli.
- A háztartás akkor volt „romának” tekinthető, ha a háztartásban legalább egy személy romának vagy egy hasonló csoporthoz tartozónak vallotta magát és hajlandó volt részt venni a felmérésben.
- A felmérés keretében az országokban összesen 10 811 roma és 5508 nem roma háztartást kérdezték meg, amelyek a háztartások körülbelül 61 271 tagjáról szolgáltak információval.
- A háztartásokra és tagjaikra vonatkozó információkat a háztartás egy véletlenszerűen kiválasztott, 16. életévét betöltött tagjával az otthonában készített személyes interjú segítségével gyűjtötték össze; a nem roma válaszadókat a megkérdezett romákkal azonos környéken vagy a legközelebbi szomszédságukban élők közül választották ki.
- A felmérés keretében megkérdezett romák többsége a lakóhelye szerinti ország állampolgárságával rendelkezett, kivéve Olaszországot, ahol a válaszadók mintegy 40%-a nem rendelkezett állampolgársággal.

Milyen kérdések szerepeltek a felmérésben?

A kérdések az alábbiakra vonatkoztak:

- A háztartás összes tagjának alapvető szociodemográfiai jellemzői

- A foglalkoztatási, oktatási, egészségügyi és lakhatási helyzetük
- A környék és infrastruktúrája
- Integráció, megkülönböztetés, jogtudatosság és állampolgári ügyek
- Mobilitás és migráció

A kérdőív két részből állt: a háztartási táblákból és egy „személyes részből”, azaz az „alapkérdőívből”. A háztartási táblák a háztartás összes tagjának alapvető jellemzőiről adtak információkat a véletlenszerűen kiválasztott válaszadó válaszai alapján, míg az alapkérdőív a háztartással kapcsolatos általános és a kiválasztott válaszadó egyéni helyzetére vonatkozó kérdésekkel részletesebb vizsgálódásra adott módot.

Mennyire reprezentatívak az eredmények?

- Az eredmények azokra a roma nőkre és férfiakra nézve reprezentatívak, akik olyan területeken élnek, ahol az arányuk meghaladja az országos sűrűség átlagát.
- A nem romákra vonatkozó eredmények az egyes tagállamok általános népességére nézve nem reprezentatívak, ugyanakkor viszonyítási pontnak tekinthetők a romák szempontjából, mivel a megkérdezett nem romák sokszor ugyanabban a környezetben élnek, ugyanolyan munkaerő-piaci és szociális infrastruktúra mellett.
- A több grafikonon és táblázatban szereplő, „a felmérés szerint összesen” kifejezés a felmérésben részt vevő valamennyi roma „súlyozatlan átlagát” jelenti, ezért az csak az egyes országok értékeinek vizsgálatokhoz tekinthető viszonyítási alapnak. A „súlyozatlan átlag” nem egyenlíti ki a különböző országok eltérő népességszámait, más szóval nem tükrözi a vizsgált 11 uniós tagállam roma össznépességének helyzetét.

FONTOS FOGALMAK ÉS TERMINOLÓGIA

Roma identitás

Történelmileg a roma identitás nagyrészt a nem roma társadalommal, a „gádzsókkal” szemben fogalmazódott meg. A fegyelmező szekuláris és egyházi struktúrák jellemezte modern államok modern kori konszolidációjával az ezekben a struktúrákban való részvétel vagy annak hiánya egyre fontosabb identifikációs jeggyé vált – később pedig a társadalmi kirekesztést befolyásoló tényező lett.⁴⁴ A romák kutatási felmérésekkel történő azonosításának stratégiája régóta vita tárgya tudományos, jogi és politikai körökben. A probléma többértű: egyrészt, a romák etnikai identitásukat, nyelvhasználatukat, kulturális hagyományait és társadalmi integrációjuk mértékét tekintve heterogén csoportot alkotnak, így sok kutató gondolja úgy, hogy a „roma” leginkább egy gyűjtőfogalom, amely egy rendkívül változatos etnikai identitású népességet jelöl. Másrészt, a legtöbb európai roma többszörös és összetett identitással rendelkezik, etnikai identitásuk felfedése ezért azon múlik, hogy hogyan ítélik meg annak lehetséges következményeit. Harmadrészt, a faji előítéletekkel és hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos tapasztalatok miatt megkérdéskor sok roma inkább eltitkolja etnikai hovatartozását.⁴⁵

Két fő módszer létezik a „roma” identitás meghatározására a felmérésekben, ezek eredményei azonban csak részben összehasonlíthatók. A szűkebb értelmezés szerint a roma kisebbség azokból áll, akik cigánynak/romának vallják magukat („önmeghatározás”), míg tágabb értelmezésben mindenki ide tartozik, akit a külvilág annak tekint („külső meghatározás”).⁴⁶

Az FRA felmérésében egy többlépcsős módszert alkalmazott a „roma” válaszadók azonosítására. Első lépésben népszámlálási adatok (Bulgária, Magyarország, Lengyelország és Románia) vagy más rendelkezésre álló népességi adatok (Csehország, Szlovákia és Spanyolország) alapján meghatározta a romák által sűrűn lakott területeket. Ezt követően a válaszadókat egy felvezető kérdés – „Él-e roma a háztartásban?” – segítségével rostálták. Végül az interjú alatt a véletlenszerűen kiválasztott válaszadókat megkérték, hogy válaszoljanak egy kérdésre a háztartásban élők etnikai hátteréről. A kérdés a korábbi identifikációs folyamat megerősítését szolgálta, nem az összetett identitást kívánta érzékeltetni – a válaszadó identitására vonatkozóan csak egy lehetőséget jelölhetett meg.

⁴⁴ Ivanov, A. (2012).

⁴⁵ Rughiniş, C. (2010); Milcher, S. és Ivanov, A. (2004); McGarry, A. és Tremlett, A. (2013); Krizsán, A. (2011); Csepeli, G. és Simon, D. (2004); Szelényi, I. és Ladányi, J. (2006); Simon, P. (2007).

⁴⁶ Ivanov, A., Kling, J., és Kagin, J. (2012).

Bibliográfia

Az Európai Unió Tanács (2013), a Tanács ajánlása a romák integrációját célzó hatékony tagállami intézkedésekről, <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=HU&t=PDF&f=ST+11738+2013+INIT>.

Cherkezova, S., Tomova, I. (2013), *An Option of Last Resort? Migration of Roma and Non-Roma from CEE countries*, Roma Inclusion Working Papers, Pozsony, Pozsonyi Regionális Központ, az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja (UNDP), Európa és a FÁK.

Coreper (2013), *Fund for European aid to the most deprived (FEAD)*, Brüsszel, 2013. december 11., 17655/13, www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/140047.pdf.

Csepeli, G. és Simon, D. (2004), „Construction of Roma Identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self-identification”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30. évfolyam, 1. szám, 129–150. o.

Európa Tanács, Miniszteri Bizottság (2010), *The Strasbourg Declaration on Roma*, CM(2010)133 final, 2010. október 20.

Európa Tanács (2012), *Descriptive Glossary of terms relating to Roma issues*, 2012. május 18., <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680088eab>.

Európa Tanács, (felülvizsgált) Európai Szociális Charta, Strasbourg, 1996. május 3.

Európai Alapítvány az Élet- és Munkakörülmények Javításáért (2011), *NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*, www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef1254.htm.

Európai Bizottság, Az Európa 2020 stratégiáról dióhéjban, http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/index_hu.htm.

Európai Bizottság, *Youth unemployment*, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/21_youth_unemployment.pdf.

Európai Bizottság (2010), *Európa 2020 – az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája*, COM(2010) 2020 végleges, Brüsszel, 2010. március 3.

Európai Bizottság (2011) *A nemzeti roma integrációs stratégiák uniós keretrendszer 2020-ig*, COM(2011) 173 végleges, Brüsszel, 2011. április 5.

Európai Bizottság (2013a), *A Gazdasági és Monetáris Unió szociális dimenziójának megerősítése*, COM(2013) 690 provisoire, Brüsszel, 2013. október 2.

Európai Bizottság (2013b), *Beruházások a gyermekek érdekében: a hátrányos helyzetből való kitörés*, C(2013) 778 final, Brüsszel, 2013. február 20.

Európai Unió, Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról, Lisszabon, 2007. december 17., HL C 306., 2007.

Eurostat, az Európa 2020 stratégia mutatói, fő mutatók, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators/europe-2020-strategy/headline-indicators-scoreboard>.

Eurostat, foglalkoztatottak szegénységi aránya (forrás: SILC), <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tesov110>.

FRA (az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége) (2009a), *EU-MIDIS, Középpontban az adatok – 1. jelentés: A romák, Luxembourg*, az Európai Unió Kiadóhivatala (Kiadóhivatal), http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/413-EU-MIDIS_ROMA_HU.pdf.

FRA (2009b), *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey: Main results Report*, Luxembourg, Kiadóhivatal, <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/eu-midis-main-results-report>.

FRA (2010), *Protecting fundamental rights during the economic crisis*, munkadokumentum, 2010. december, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1423-FRA-Working-paper-FR-during-crisis-Dec10_EN.pdf.

FRA (2012), *A romák helyzete 11 uniós tagállamban. A felmérés eredményeinek áttekintése*, Luxembourg, Kiadóhivatal, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2109-FRA-Factsheet_ROMA_HU.pdf.

FRA (2013), *Roma Pilot survey – Technical report: Methodology, Sampling, Fieldwork*, Luxembourg, Kiadóhivatal, <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/roma-pilot-survey>.

- FRA (2014a), *Roma Survey – Data in Focus. Education: The situation of Roma in 11 EU Member States*. Luxembourg, Kiadóhivatal.
- FRA (2014b), *Roma Survey – Data in Focus. Discrimination and living conditions of Roma women in 11 EU Member States*, Luxembourg, Kiadóhivatal.
- Horváth, B., Ivanov, A., Peleah, M. (2012), „The Global Crisis and Human Development: A Study on Central and Eastern Europe and the CIS Region”, *Journal of Human Development and Capabilities*, 13. évfolyam, 2. szám, <http://dx.doi.org/10.1080/19452829.2011.645531>.
- Ivanov, A. (2012), „Quantifying the Unquantifiable: Defining Roma Populations in Quantitative Surveys”, *Население*, 3-4/2012. évfolyam, 79-95. o.
- Ivanov, A., Kling, J., és Kagin, J. (2012), *Integrated household surveys among Roma populations: one possible approach to sampling used in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011*, Roma Inclusion Working Papers, UNDP, Pozsony, www.scribd.com/doc/154052170/Roma-household-survey-methodology.
- Ivanov, A., Zhelyazkova A., Slay, B., Márczis, M., Vašečka, M., O’Higgins, N., Cace, S., és Sirovatka, T. (2002), *Avoiding the Dependency Trap*, Roma in Central and Eastern Europe, Pozsony, UNDP európai és FÁK-térségbeli regionális irodája.
- Krizsán, A. (2011), „Group self-determination, individual rights, or social inclusion? Competing frames for ethnic counting in Hungary”, *Ethnic and Racial Studies*, 1-17. o.
- Liégeois, J.-P. (2007), *Roma in Europe*, Európa Tanács, Strasbourg.
- Marushiakova, E., Popov, V. (2001), „Historical and Ethnographic Background. Gypsies, Roma, Sinti” in: Guy, W. (szerk.), *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*, Hatfield, University of Hertfordshire Press, 33-53. o.
- McGarry, A. és Tremlett, A. (2013), „Challenges facing researchers on Roma Minorities in Contemporary Europe: Notes Towards a Research Program”, ECMI Working Paper, 62. szám.
- Milcher, S. és Ivanov, A. (2004), „The United Nations Development Programme’s vulnerability projects: Roma and ethnic data”, *Roma Rights Quarterly* 2004, 1. évfolyam, 7-13. o.
- O’Higgins, N. (2012), *Roma and non-Roma in the Labour Market in central and South Eastern Europe*, Roma Inclusion Working Papers, Pozsony, UNDP Európa és a FÁK, Pozsonyi Regionális Központ.
- O’Higgins, N., Ivanov, A. (2006), „Education and Employment Opportunities for the Roma”, *Comparative Economic Studies*, Palgrave, 2006. március, 48. évfolyam, 1. szám, 16-17. o.; www.palgrave-journals.com/ces/journal/v48/n1/pdf/8100147a.pdf.
- Peric, T., (2012), *The housing situation of Roma communities*, Roma Inclusion Working Papers, UNDP, Pozsony, http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/housing_2_web/1?e=0.
- Ringold, D. (2000), *Roma and the Transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges*, Világbank, Washington D.C., 2000. szeptember.
- Rughiniş, C. (2010), „The forest behind the bar charts: Bridging quantitative and qualitative research on Roma/Tsigani in contemporary Romania”, *Patterns of Prejudice*, 44. évfolyam, 4. szám, 337-367. o.
- Simon, P. (2007), „Ethnic” Statistics and Data Protection in the Council of Europe Countries, Európa Tanács, Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság – ECRI, Strasbourg.
- Szelényi, I. és Ladányi, J. (2006), *Patterns of Exclusion: Constructing Gypsy Ethnicity and the Making of an Underclass in Transitional Societies of Europe*, Columbia University Press, New York.

HOGYAN JUTHAT HOZZÁ AZ EURÓPAI UNIÓ KIADVÁNYAIHOZ?

Ingyenes kiadványok:

- egy példány:
az EU Bookshopból (<http://bookshop.europa.eu>),
- több példány, valamint plakátok, térképek rendelése:
az Európai Unió képviselőin keresztül (http://ec.europa.eu/represent_hu.htm),
nem uniós országokban a küldöttségektől (http://eeas.europa.eu/delegations/index_hu.htm),
a Europe Direct szolgáltatáson keresztül (http://europa.eu/europedirect/index_hu.htm)
vagy a 00 800 6 7 8 9 10 11 telefonszám tárcsázásával (ingyenesen hívható az EU egész területéről) (*).

(*). A legtöbb hívás és a megadott információk ingyenesek (noha egyes mobiltelefon-szolgáltatókon keresztül, telefonfülkékből és hotelekből a számot csak díjfizetés ellenében lehet hívni).

Megvásárolható kiadványok:

- az Európai Unió Kiadóhivatalának forgalmazó partnerein keresztül (http://publications.europa.eu/others/agents/index_hu.htm).

HELPING TO MAKE FUNDAMENTAL RIGHTS A REALITY FOR EVERYONE IN THE EUROPEAN UNION

A foglalkoztatáshoz való egyenlő és teljes körű hozzáférés a társadalmi befogadás egyik legfontosabb eszköze, amely lehetővé teszi az életkörülmények javulását és a szegénység problémáinak sikeres kezelését, például az Európai Unió legnagyobb etnikai kisebbsége, a romák esetében. Ez a jelentés bemutatja az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA) által 2011-ben a szegénység és a foglalkoztatás témájában a romákról készített felmérés eredményeit, amelyekből többek között az derül ki, hogy noha a legtöbb roma aktív munkakereső, a megkérdezetteknek csak mintegy egyharmada rendelkezik fizetett, ám gyakran bizonytalan vagy nem bejelentett munkavisztonnyal. A jelentés több problémára is fényt derít: a foglalkoztatási ráta, különösen a fiatal romák körében nagyon alacsony.

Az Európai Unió az Európa 2020 növekedési stratégiájában külön figyelmet szentel a foglalkoztatásnak és a szegénység csökkentésének, és kifejezetten, de nem kizárólagosan említést tesz a romákról is. Az Európai Unió Tanácsa 2013 decemberében ajánlást fogadott el, amelyben konkrétan azt javasolja, hogy a tagállamok biztosítsák az egyenlő elbánást a romák számára a munkaerőpiachoz és a foglalkoztatáshoz való hozzáférésben. A hátrányos helyzetből való kitöréshez összehangolt intézkedésekre van szükség.

Az FRA ezeket a törekvéseket a helyi szerepvállalás új megközelítéseinek vizsgálatával – többek között a foglalkoztatás területén – és a gyakorlati változásokat igazoló adatok bemutatásával kívánja segíteni.

Kiadóhivatal

ISBN 978-92-9491-210-7
doi:10.2811/29139

FRA – AZ EURÓPAI UNIÓ ALAPJOGI ÜGYNÖKSÉGE

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Bécs – Ausztria

Tel. +43 158030-0 – Fax +43 158030-699

fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

facebook.com/fundamentalrights

linkedin.com/company/e--fundamenta--right--agency

twitter.com/EURightsAgency